

Zuzenbidea, askatasuna eta moralitatea*

H. L. A. HART

Jostun judu baten semea zen Herbert Lionel Adolphus Hart (1907-1992). Bradford Grammar School eta New College Oxforden egin zituen bere ikasketak, eta emaitza bikainekin gainera. 1932tik 1940ra bitartean Chancery Bar-ean aritu zen praktikak egiten, gerora Lord izango zen Richard Wilberforce-ren alboan. Gerra garaian filosofiarako interesa piztu zitzaion, eta irakasle lanetan hasi zen Oxfordeko New Collegen. 1952an Oxfordeko Jurisprudenzia katedra eskuratu zuen, eta bertan jarraitu zuen 1969ra arte. Ronald DWORKINek hartu zuen bere lekua. Bere lanik ezagunenak *The Concept of Law* (1961), *Law, Liberty and Morality* (1963), *The Morality of the Criminal Law* (1965), *Punishment and Responsibility* (1968), eta *Essays on Bentham* (1982) ditugu.

I

Moralitatea legearen bidez inposatzea

Liburu honetan, Zuzenbidearen eta moralaren arteko harremanaren alderdi zehatz bat landuko dut. Alderdi zehatz bat diot, jendea askotan ez baita konturatzen alderdi desberdin asko dauzkala Zuzenbidearen eta moralaren arteko harremanak. Has nadin, bada, bereizketa egiten, eta zehazki aztertuko dudana lantzen.

Lehenengo galdera, historikoa da, kausala: inolako eraginik izan al du moralak Zuzenbidearen bilakaeran? Erantzuna, garbi dago: "bai". Baina alderantzizko galderari ere (inolako eraginik izan al du Zuzenbidearen moralitatearen bilakaeran?) baiezko erantzuna eman diezaiokegu. Bigarren galdera honen inguruan ez da ikerketa sakonik egin, baina lehenengoaren inguruan, ostera, azterlan bikain ugari egin dituzte amerikarrek eta ingelesek, moralitateak Zuzenbidearen bilakaeran nola eragin duen azaltzeko: zeharka eta poliki batzuetan (prozesu judizialen bidez), eta zuzenean eta bat-batean besteetan (legeen bidez). Ez naiz galdera historiko kausal honekin gehiago luzatuko, baina gauza bat esan nahiko nuke: galdera honi nahiz alderantzizkoari baiezko erantzuna emateak ez du esan nahi Zuzenbidearen eta moralaren arteko loturaren inguruko galdera guztiei beti baiezko erantzuna eman behar zaienik.

Bigarren galdera, analitikoa edo definizionala izango litzateke: Zuzenbidearen definizioan moralitatearen zantzurik egon behar al du? Kasualitate hutsa al da Zuzenbidea eta morala maiz bat etortzea (indarkeria eta lizunkeria mota batzuk gaitzesterakoan adibidez), eta eskubide zein betebeharrei eduki berbera ematea? Galdera hauek sarri askotan egin izan dira Zuzenbidearen filosofiaren historian zehar, baina eskaini zaizkien denbora eta beren inguruan egin diren azterlanak ikusita, pentsa daiteke ez direla hasiera batean diruditen bezain garrantzitsuak. Bi faktorek daukate honen inguruko eztabaida oraindik ere piztuta egotearen errua: batetik, hitz handioso baina lausoak erabili izanak ("Positibismoa" eta "Zuzenbide Naturala", adibidez). Alde bateko zein besteko iritzi taldeak sortu dira eztabaida sonatu eta korapilatsu honen inguruan. Bestetik, Zuzenbidearen definizio bat egokia ote den erabakitzeko

Moralitateak ba al du eraginik Zuzenbidean?

Moralitateak presente egon behar al du Zuzenbidearen definizioan?

* HART, H.L.A. *Law, Liberty and Morality*. Oxford: Oxford University Press, 1984. © The Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University 1963. Itzultzailea: Koro Garmendia.

irizpideei buruz ezer gutxi aurreratu izanak. Definizio on batek, pertsona normal batek “Zuzenbidea” edo “ordenamendu juridikoa” bezalakoak aipatzerakoan zer esan nahi duen adierazi behar al du? Ala, fenomeno batzuk besteetatik bereiztuz, teorizatzaileen-tzat erabilgarri edo argigarria izango den sailkapen bat egiten lagundu beharko luke?

Kritika moralik egin al dakioko Zuzenbideari?

Hirugarren galdera: kritika moralik egin al dakioko Zuzenbideari? Arau bat juridiko-ki baliozkoa izatea kritika moraletatik salbu uzten al du? Irakurle batzuei, agian, kontraesana irudituko zaie juridikoki baliozkoa den arau bat printzipio moral batekin gatazkan egon daitekeela esatea –esaterako, printzipio moralak arau juridikoak exijitzen duen portaeraren aurkakoa exijitzen duenean–. Kelsen-en¹ esanetan, logikoa izango da kontraesana egotea, kasu batean izan ezik: pertsonak Zuzenbidea obeditzeko eta, beste batzuetan, printzipio moralari jarraituz, Zuzenbidea desobeditzeko joera daukanean.

Hirugarren galdera honen baitan, azpigarren asko sortzen dira. Zuzenbideari kritika morala egin dakiokoela onartu arren, ikusi egin behar da eksklusiboki Zuzenbideari zuzentzen zaion kritika moralik existitzen ote den. Kritika juridikoak kritika egiteko modu posible guztiak barnebiltzen al ditu? Desberdinak al dira “Zuzenbide ona” eta “Zuzenbide zuzena”? Lehenengoa zabalagoa ote da akaso? Justizia, Bentham-ek esan bezala, ongizatea ahalik eta modu egokienean banatzeko izen bat besterik ez da? Horretara mugatzen al da? Utilitarismoa instituzio sozialak moraliki kritikatzeko egokia ote den aztertuko dut jarraian.

Legearen bidez inposatu behar al da Moralitatea?

Laugarren puntua, azterlan honen muina izango da: moralitatea legez inposatzeari buruzkoa. Galdera ugari egin daitezke honen inguruan: nahikoa al da jarrera bat gehien-goaren ustez inmoral izatea, Zuzenbideak jarrera hori zigortzeko? Moraliki onargarria al da moralitatea inposatzea? Inmoralitateak delitu izan behar al du?

Millen doktrina

Galdera honi ezezko borobila eman zion John Stuart Mill-ek *On Liberty* liburuan, duela ehun bat urte. Esaldi ezagun batean jaso zuen liburuaren doktrina nagusia: “kasu bakar batean inposa diezaioke elkarte zibilizatu batek bere boterea pertsona bati bere borondatearen aurka: beste pertsona batzuk kaltetzea ekiditeko helburua duenean²”. Zera zioen inposaketa hauei buruz: “ongizate fisiko eta morala alegatzea ez da nahikoa. Ezin da pertsona bat zerbait egitera edo ez egitera behartu, beretzat onena hori izango dela, horrela jokatzek zoriotsuagoa egingo duela, edo besteen iritzian egokiena hori litzatekeela argudiatuz³”.

Millen ustez, “gaitasun osoa daukaten pertsona helduei” bakarrik aplikatu dakieke doktrina hau, beraz, ez haurrei edo gizarte atzeratuei. Baina ikuspegi honek kritika asko jaso ditu juristen aldetik. Batzuek argudiatu dute ezin dela Zuzenbideak arau ditzakeen eta ezin ditzakeen ekintzen artean bereiztu, “gizakia ez delako isolatuta bizi”, eta beraz, gizarte batean ezinezkoa delako inori kalterik sortzen ez dion ekintzarik aurkitzea, edo ekintzaren egileaz gain beste inor kaltetuko ez duenik. Beste kritikari batzuek diote egin daitekeela ekintzen arteko bereizketa hori, baina dogmatikoa dela hertsapena kaltegarriak izan daitezkeen ekintzetara mugatzen duen Millen teoria. Hauen ustez, arrazoiak egon badaude moralitate sozialaren arabera jokatzeko, eta moralitate horretatik aldentzen diren jarrerak, inor kaltetu ez arren, zigortzeko.

Batik bat moralitate sexualaren topikorantz bideratuko dut eztabaida. *Prima facie* logikoa dirudi hainbat ekintza sexual, besteei kalterik sortu ez arren, arau batzuren arabera inmoraltzat jotzea, baina, gaizki ulerturik sor ez dadin, ohartarazi behar dut ez dudala Millek esandako guztia defendatuko, zeren, nire iritzian, hertsapena erabiltzeak izan dezake hirugarrenei kalterik ez sortzea ez den beste justifikazio bat. Baina moralitatea inposatzeko beharraren muin-muinean arrazoiak dauka nire ustez. Jakina, posible da gizarte batek bere moralitatea legez inposatzeko justifikaziorik behar ez izatea –moralitate hori inposatu egiten da, eta kito–, baina Millen aurkako kritikak ez dira horren aurren isilik geldituko. Argudio asko eman dituzte moralitatea inposatu beharra justifikatzeko, baina, azalduko dudana bezala, edo funtsik gabeko baieztapenak dira, edo adierazpen ambiguo, lauso edo zehaztugabeak izanik, kritikatzera mugatzen dira, nahiz eta ezin den erabat hutsalak direnik esan.

1 KELSEN, Hans. *General Theory of Law and State*; 374-376 eta 407-410 orr.

2 *On Liberty*, 1. atala.

3 *Ibid.*

Moral publikoa okerbideratzeko konspirazioa

Azken urteotan garrantzi handia hartu du Ingalaterran Zuzenbide Penalak inmoralitatea zigortu beharko ote lukeenaren inguruko gaiak. BERPIZTU EGIN DA *moralismo legala* dei genezakeenaren inguruko auzia. Epaileek, bai beren jarduera judizialean, bai epaitegitik kanpo egindako adierazpenetan, ahal duten guztia egin dute moralitate sexuala Zuzenbidearen berezko arlo bat dela frogatzeko –epaile baten hitzetan, traizioa zigortzea bezain berezkoa–. Ez dago oso argi zerk eragin duen moralismo legalaren berpizkunde hau; faktore askok ziur aski. Agian, inmoralitatea zigortzen duten zehapenak gogortzea delituen hazkunde kezkarriari erantzuteko bide bat izan daitekeela pentsatu da. Berpizkunde honen zioa edozein delarik ere, epaileen jarrera urrunegi iritsi da. Lorden Ganberak⁴, iaz, *Shaw* kasuan⁵, “moral publikoa okerbideratzeko konspirazioak” Zuzenbidearen aurkako irainak zirela adierazi zuen. Ondorioz, Lord Mansfield-ek 1774ean adierazitakoan oinarrituz ebatz ditzakete Ingalaterrako fiskalek beren arazoak, *Shaw* kasuko epaile batzuek egin bezala:

Moralismo legalaren berpizkundea

Shaw kasua

Gure Zuzenbideko printzipioek *contra bonos mores et decorum* oro debekatzen dute, eta Auzitegi Errealak, zentsore nagusia eta moral publikoaren zaintzailea izanik, ekidin eta zigortu egin behar ditu⁶.

Egia da Kaliforniako Kode Penalak, Estatu Batuetako beste Estatu askotakoek bezala, delitutzat jotzen duela moral publikoa okerbideratzeko konspiratzea. Amerikarrei arraroa gerta dakieke Lorden Ganbera ingelesarentzat jokaera hori delituen artean sartzea gauza berria izatea. Amerikarrak ohituta daude beren araudietan aplikatu ere egiten ez diren txikikeria legalak sartzera, baina ingelesak ez. Ziur nago Kalifornian hutsaren parekoa dela moral publikoa okerbideratzeko konspirazioa delitu gisa kontsideratuta egotea. Ez ordea Ingalaterran. Horregatik, merezi du *Shaw* kasuko jurisprudentzia egun nola aplikatzen den eta Lorden Ganberak etorkizunean nola aplikatuko duen aztertzea.

Shaw kasuko inguruabarrak ez ziren akusatuarekiko sinpatia gehiegi sentitzeko modukoak. *Ladies Directory* izeneko aldizkaria prestatu eta argitaratu zuen, bertan emagalduen izen eta helbideak, biluzik agertzen ziren argazkiak eta, kodean, beren jardunaren berri ematen zirela. Ondorioz, hiru delituen errudun deklaratu zuen auzitegiak *Shaw* jauna: (1) artikulu lizun bat argitaratu izana, (2) emagalduek *Ladies Directory* aldizkarian iragartzeko ordaintzen zutenaren kontura bizitzea, (3) eta, aipatutako aldizkariaren bidez, moral publikoa okerbideratzeko konspiratzea.

Shaw kondenatu eta kartzelatzeko estrategia landu bat dirudi honek guztiak, baina Zuzenbide ingelesa beti izan da ñabardurazalea. Lorden Ganberako epaileek ez zioten moral publikoa okerbideratzeko konspirazioa delituen artean sartzeko proposamenari inolako objekziorik ipini; are gehiago, epaile batek izan ezik (Lord Reid), gainerako guztiek bat egin zuten Zuzenbide ingelesean barnebiltzeko delitua proposatu zuen fiskalarekin. Ez hori bakarrik: epaile ingelesak lege politikan ere sartu ziren erabaki horren garrantzia azpimarratzeko, eta gutxitan egiten dute halakorik.

Zera adierazi zuen Lord Simonds epaileak –Lord Chancellor⁷ ohi batek–, Zuzenbide Penal berriaren beharra azpimarratzeko:

Star Chamber⁸ aspaldia abolitua zela, Lord Mansfield-ek Erregearen Auzitegia *custos morum* zela eta *contra bonos mores* delituak ikuskatzea zegokiola adierazi zuen. Horrekin esan nahi zuena zen Auzitegi horrek *Common Law*-k ongizatea kaltetzen duten delituak ikuskatzeko ematen zion botere erresidual bat zeukala. Parlamentuak normalean azkar onartzen ditu gizartean ikusmira sortzen duten gaiei buruzko arauak, baina beti izaten dira hutsuneak, inor ez baita zitalkeriak ordena publikoa nola aztoratuko duen aurreikusteko gai. Adibide bat: demagun etorkizunean, agian hemendik gutxira, helduen arteko praktika homosexualak, beren arteko adostasuna dagoenean, ez direla gehiago

4 Ingelesean, *House of Lords* (itzultzailearen oharra).

5 (1961) 2 A.E.R. 446. (1962) A.C.223.

6 *Jones v. Randall* (1774). Lofft; 385 or.

7 Ingalaterra eta Galesko Justizia Administrazioiko burua, eta Lorden Ganberako presidentea. (Itzultzailearen oharra).

8 Ingalaterrako Justizia Auzitegi bat, Tudor eta Stuart-en garaian indarrean egon zena. 1641ean abolitu zen. (Itzultzailearen oharra).

delitu kontsideratzen. Ez al litzateke delitua izango errotulu eta iragarkien bidez halako praktikak, lizunak izan ez arren, publikoki babestu eta sustatzea? Parlamentuak egoera hori noiz aztertuko zain egon beharko al dugu? Nire iritzian, *Common Law* ez baldin bada horrelako gauzak eraentzeko gai, ez genuke Zuzenbide hori obeditzen jarraitu beharko. Baina nik uste dut oraindik ere balio duela. Gure Maiestatearen epaileei dago-kie Lord Mansfieldek esleitu zien zeregina betetzea⁹.

Horra hor Ingalaterrako epaileek modu desfasetan egindako erretolikaren adibide on bat, beste epaile batzuek, desfase horretan oinarrituz, *obiter dicta* kontsideratu ahal izango dutena. Baina Lorden Ganberak moral publikoa okerbideratzearen figura zehaztu-gabe eta ilunari emandako interpretazioa oso ongi etorri da inmoralitatea zigortu ahal izateko, praktikan ez baitago “konspirazio” edo “korrupzioa” bezalakoak aurreikusteko mugarik. Lord Reidek esan bezala, hitz hauek nolabait “disolbatu” egin dira, eta honen inguruan frogatu behar dena da akusatuak epaimahaiaren ustez “moral okerbidera¹⁰” zezakeen zerbait egin edo esateko asmoa zeukala. Moralitate hori “publikoa” izatea ere ez da beharrezkoa; aski da gizarteak ontzat ematen duen moral bat izatea.

D.H. Lawrence
kasua

Ingalaterrako juristek oraindik ez dute *Common Law*-ko delitu zabal honen eta moralitate sexualari lotutako delituei buruzko arauen arteko lotura aztertu, baina kontua da autoritate fiskalak, orain, *Common Law*-ko delitu honetaz aprobetxa daitezkeela araudiak ezarritako oztupoak gaintzeko. Gogoan izan iaz Ingalaterran D. H. Lawrence-ren *Lady Chatterley's Lover* liburuaren argitaratzaileen aurka izandako prozesu penala; azkenean errugabetzat jo zituzten akusatuak. Prozesu horretan aplikatutako araudiak¹¹ adierazten duenez, zientzia, literatura, artea edo irakaskuntza arloko argitalpenak jendearen onerako direla frogatuz gero, ez da deliturik egongo. Eta, kasu honetan, aho batez onartu zen liburuak interes horiei erantzuten ziela. Ostera, argitaratzaileek liburuaren bidez moral publikoa okerbideratu zutela deklaratu izan balu epaiak, liburuaren meritu literario edo artistikoa ez zatekeen aintzat hartu ere egingo. Era berean, Parlamentuak azkenaldian onartu dituen legedietan prostituzioa delitutzat jo ez badu ere –nahiz eta delitu izan prostituzioa kalean edo leku publiko batean praktikatzea¹²–, printzipioz Auzitegiek ez daukate, Shaw kasuko doktrina jarraituz, Parlamentuak egin ez duena egiteko oztoporik. Eta esana dut hori gertatuko denaren beldur naizela¹³.

Bi gauza esan daitezke Auzitegia *custos morum* edo “moral publikoaren zaintzaile nagusia” izatearen ideari epaileek Shaw kasuan eman dioten garrantziaren inguruan. Batetik, estrategia politiko premeditatu bat izan zela ideia hori berpiztea, aurreko kasuak ikusita –aurrekinaren doktrina ingelesari jarraituz– bazegoelako beste epai bat emateko aukera ere. Eta bestetik, Auzitegiei *custos morum* funtzioa ematearren epaileak edozer gauza egiteko prest zeudela zirudiela –hau da, beste balio batzuk sakrifikatzeke prest–, ondorioz legaltasun printzipioa sakrifikatu zutela (printzipio horren arabera, ahalik eta zehatzen finkatu behar dira delitu penalak, aldez aurretik ahalik eta ziurtasun handiarekin jakiteko zein ekintza diren delitu eta zeintzuk ez). Shaw kasuko epaiaren ondorioz, epaimahaiak *ex post facto* inmoralizat jotzen duen kooperazio oro delitu izango da. Jurisprudenzia moderno europarrean, honen parekorik hurbilena, nazien garaiko araudi alemanetan aurkituko genuke beharbada, non “Zuzenbide Penalaren eta herriaren sentimenduaren arabera” zigorra merezi zuen ekintza oro zigortzen zen¹⁴. Millek askatasun indibidualaren eremuan sartzeagatik arbuiatuko luke Shaw kasuan aplikatutako Zuzenbidea, eta, Benthamek¹⁵, berriz, ziurtasun juridikoaren printzipioa urratzeagatik eta “*ex post facto* Zuzenbidea” deitzen zuena izateagatik¹⁶.

9 Shaw v. Fiskalburua (1961) 2 A.E.R.; 452-453 orr. (1962) A.C.; 268 or.

10 (1961) 2 A.E.R.; 461, 466 orr. (1962) A.C.; 282 or.

11 *The Obscene Publications Act* (Argitalpen lizunen araudia) (1959).

12 *The Street Offences Act* (Kaleko Delituen Araudia), 1959.

13 *Manchester Guardian*, urtarrilaren 31, 1962; Weisz v. Monahan kasuari buruzko iruzkina (1962) 2 W.L.R. 262. Ikus baita Quinn (1961) 3 W.L.R. 611.

14 Ekainaren 28ko Akta, 1935.

15 *Principles of the Civil Code*, I zatia, 17. atala.

16 Shawren kasuak hainbat kritika jaso ditu: WILLIAM, Glanville. “Conspiring to Corrupt”, in: *The Listener*, abuztuaren 24a, 1961; 275. or.; Hall WILLIAMSek “eromen judiziala” deitu zion, 24 *Mod. L.R.* 631, 1961; DAVIES, D. Seaborne. “The House of Lords and the Criminal Law”, in: *J. Soc. Public Teachers of Law*, 1961; 105. or.: “aparteko ikuskizuna”. A.L. GOODHARTen ustez, “Zuzenbide Penala garatzeko ekarpen garrantzitsua” da, 77 *Law. Q.R.*, 1961, 567. or.

Prostituzioa eta homosexualitatea

Baina Shaw kasuan badira beste hainbat gauza interesgarri. Zer esan nahi du, azken batean, *moralitatea* okerbideratzeak? Honen inguruko gogoetak gerorako utzi, eta noan Ingalaterran eztabaida piztu duen beste gai bat jorratzera: Zuzenbideak moralitatea inposatzearen ingurukoa da, eta jokoan dauden printzipioak zeintzuk diren argitzeko asmoa dauka.

Ingalaterran ezerosotasun handia sortu du luzaroan prostituzioari eta homosexualitateari buruzko legedi penalak. 1954ean, legedi horren egoera azter zezala eskatu zitzaion Wolfenden izeneko batzordeari, eta 1957ko irailean kaleratu zuen honek bere txostena¹⁷, araudian hainbat aldaketa egitea gomendatuz. Homosexualitateari dagokionez, helduek pribatua eta beren arteko onespenerekin egindako praktika homosexualak delitu ez kontsideratzea gomendatzen zuen (12 boto alde, 1 aurka). Prostituzioari dagokionez, berriz, ilegal kontsideratu beharko ez litzatekeen arren, "kaleetatik baztertu" egin beharko litzatekeela adierazi zuen, hiritarren artean ezerosotasuna sor zezakeelako. Batzordeak prostituzioari buruz luzatutako gomendioak aintzat hartuz¹⁸, Gobernuak araudi berri bat sortu zuen; homosexualitateari buruzkoak, ostera, ez zituen kontuan hartu. Azken honi buruzko araudian aldaketak egiteko saioek ez dute, oraindik, arrakastarik izan.

Wolfenden batzordearen txostena

Wolfenden Batzordearen gomendioek izandako oihartzuna baino gehiago, gomendio hauen oinarrian zeuden printzipioak axola zaizkigu guri. Millek bere *On Liberty* liburuan azaldukoen antza handia daukate. Honela dio Batzordearen Txostenaren 13. puntuak:

(Legedi penalaren) funtzioa, ordena publikoa eta duintasuna mantentzea, eta hiritarrak ekintza iraingarri edo kaltegarrien aurrean nahiz esplotazio edo okerbideratzearen aurrean babestea da. Adinagatik edo baldintza fisiko nahiz psikikoengatik ahulenak direnak babestu behar ditu batik bat.

Gehienbat ideia honetan oinarritu zen Batzordea prostituzioaren gaineko gomendioak luzatzeko. Bere iritzian, prostituzioa jendaurrean praktikatzek sor zezakeen ofentsa ekidin beharko luke araudiak, baina prostituzioa bera ilegalizatu gabe. Helduen arteko praktika homosexuali dagokionez, Txosteneko 61. puntuan adierazitako printzipioan oinarritzen zen legedia arintzeko gomendia: "Hitz gutxitan, eta garbi esanda, moralitateari eta inmoralitateari dagokionez, beharrezkoa da Zuzenbideak ukituko ez duen eremu pribatu bat egotea".

Ingalaterran jazotako gertakari honek Ameriketara ere izan zuen parekorik. 1955ean, *American Law Institute*-k, Kode Penalaren aurreproiektua prestatzerakoan, gomendio bat luzatu zuen: Zuzenbide Penalak ez lukeela helduek pribatua eta beren adostasuna tarteko izaten dituzten harremanetan sartu beharko. Hori esateko, printzipio hauetan oinarritzen zen: "helduen arteko praktika sexual atipikoek ez diete gizartearen interesari kalterik egiten¹⁹", eta "Estatuak ez luke inori kalterik sortzen ez dioten gai pertsonaletan esku hartu beharko. Eta gai hau, hain zuzen ere, ukitu beharko ez liratekeen horietakoa da²⁰". Baina Batzarrak atzera bota zuen aipatutako institutuko Aholku Batzordeak emandako gomendia. Hala ere, 1955eko maiatzean Washingtonen egindako urteroko bileran berraztertu egin zuen institutuak gaia. Bertan, Learned Hand epaileak hitzaldi eder batean defendatu ostean, eztabaida bero bat izan zen, eta aldeko 35 boto eta kontrako 24 jaso zituen gomendioak. Gehiengoak onespena eman zion, beraz²¹.

American Law Institute-ren aurreproiektua

Hau guztia ikusita, Millen printzipioek kritika juridikoan indarrean dirautela esan liteke. Baina printzipio hauek izan dute aurkaririk ere. *Common Law*-ko bi maisu, esaterako. Lehenengoa, James Fitzjames Stephen epaile viktoriar eta Zuzenbide Penalaren historialari ezaguna izan zen, Millen *On Liberty* liburuari erreplika egiten dion *Liberty, Equality,*

Millen aurkariak: Stephen eta Lord Devlin

17 Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution. Batzordearen Txostena, Delitu Homosexual eta Prostituzioari buruzkoa (CMD 247), 1957.

18 The Street Offences Act.

19 American Law Institute Model Penal Code, Tentative Draft, 4. zkia.; 277. or.

20 *Ibid* 278. or.

21 Eztabaidaren berri: *Time*, maiatzaren 30a, 1955; 13. or.

*Fraternity*²² liburu izugarriaren egilea. Liburuak darabilen tonua ikusi besterik ez dago, Millen aurkako argudio sendoak aurkitu zituelakoan zegoela ondorioztatzeko. Bere esanetan, Zuzenbideak moralitatea inposatu eta “biziorik gaitzenak pertsegitu²³” behar zituela demostratu zuen. Ia ehun urte geroago, Wolfenden Batzordearen txostena argitaratu zenean, Lord Devlin-ek, Lorden Ganberako kide eta penalistik ezagunenetarikoak, *The Enforcement of Morals*²⁴ lana kaleratu zuen. Aipaturiko Txostenak zioenez, “moralitateari eta inmoralitateari dagokienez, derrigorrezkoa da Zuzenbideak ukituko ez duen eremu pribatu bat egotea”, baina Lord Devlin ez zegoen horrekin ados. Bere esanetan, “Zuzenbideari, bizioak desagerraraztea bezainbat dagokio ekintza arbuigarriak desagerraraztea”.

Bi jurista hauen artean mende bateko aldea dagoen arren, oso antzekoak dira beren argudioak —eta, hainbatetan, baita ñabardurak ere—. Hain zuzen ere argudio horiek aztertzen arituko naiz ondorengo lerrootan, puntu batzuetan ilun samarrak diren arren, merezi baitu aurkakotasuna tinko adieraztea. Adibide zehatz miresgarriak erabiltzeaz gain, Zuzenbide Penalean trebatuak diren legelari jantzi eta adituen ikuspegia adierazten dute, gaur egun legelari ingeles nahiz amerikar askok eta askok daukaten ikuspegia. Oso posible da Millen Askatasunaren doktrina baino ezagunagoa izatea ikuskera hura.

Moralitate positiboa eta moralitate kritikoa

Argudio hauek xehetasunez aztertzen hasi baino lehen, hiru gauza azaldu nahiko nituzke.

Hasierako orrialdeetan adierazi dudana bezala, moralitatea izango dut aztergai, baina garrantzitsua da gaia bera morala ere badela ikustea; alegia, moralitatea inposatzea moralki onargarria ote den ikusi behar da. Beraz, bi modutara agertzen zaigu moralitatea. Ikuspegi honek badu bere garrantzia, zeren eta agerian jartzen du ez dagoela gizarte batean zigorra jasotzearen mehatxupean moralitatearekin bat jardutea inposatzea moralki zuzena eta egokia dela adierazten duen ebidentziarik. Gai hau seriotasunez hartzen duen inork ez luke joko Millen argudioen aurka, moralitateak gizarte batzuetan legez inposatua izatera bultzatzen duela demostratze hutsagatik, inmoralitateak kalterik sortu ez arren. Gizarte batzuek zurien eta beltzen arteko harremanak inmoraltzat jo eta zigortu egiten dituzte, eta horrek gai honi buruz argudiatzen jarraitzeko bidea ematen digu. Egia da Millen kritikariek askotan adierazi dutela Zuzenbide ingelesak maiz zigortzen duela inmoralitatea bera, batez ere gai sexualetan —itxura batean moralitate popularraren babesarekin—, baina sarritan adierazi du hori argudioen iturri dela, ez bukaera. Geroago azalduko dudana bezala, jurista batzuek ez dituzte moralitatea legearen bidez inposatzearen inguruko adibide onak ematen. Ez dute Zuzenbide Penala gizarteko gertakariei aplikatuta probatzen; alderantziz, beren ustez unibertsalki aplikagarriak eta arrazionalak diren printzipioetan oinarritzea moralki onargarria dela esan besterik ez dute egiten.

Lord Devlinek dio edozein gizartek, gizarte antolatu gisa existitzen jarraitzeko, neurriak hartzeko eskubidea daukala²⁵. Bere ustez, inmoralitateak —inmoralitate sexual pribatuak barne—, traizioak bezalaxe, arriskuan jar dezake gizarte baten existentzia. Gutako asko ez gara traizioarekin egiten duen konparaketarekin oso ados egongo, eta bere printzipio orokorarekin ere ez. Gure aldetik, zera argudia dezakegu: gizarte bat bere burua babesteko neurriak hartzeko justifikatuta dagoen ala ez erabakitze, ikusi egin behar dela zein gizarte mota den, eta zein neurri hartu behar dituen. Gizarte bat gutxiengo arrazial eta erlijiosoak jazartzen ari baldin bada, edota bere existentzia bermatzeko neurrien artean tortura lazgarriak erabiltzen baldin baditu, moralaren ikuspegitik hobea izango da gizarte hori “desintegratzea²⁶”, existitzen jarraitzea baino; ez litzateke, beraz, gizartea bere horretan mantentzeko inongo neurririk hartu beharko. Lord Devlinen printzipioa (alegia, gizarte batek, bere existentzia bermatzeko, neurriak hartu ahal izatea), nolana ere, ez da moralitate popular ingeleseko instituzioetatik besterik gabe eratorzen. Gizarteko instituzioak ikuspegi arrazional batetik ebaluatu edo kritikatzeko erabiltzen du printzipioa. Argi dagoena da gizarte batek bere moralitatea inposatzeko “eskubidea” ote daukan edota gizarte batek bere moralitatea Zuzenbidearen bidez inposatzea moralki onargarri ote den galdetzen duen edonork, morali-

Lord Devlinen
doktrina

22 Bigarren argitalpena, London, 1874.

23 *Ibid.*, 162. or.

24 Oxford University Press, 1959.

25 *The Enforcement of Morals*, 13-14 orr.

26 *Ibid.*; 14-15 orr.

tate kritikoko printzipio orokor batzuk erabili behar dituela²⁷. Horrela, gizarte bateko instituzioak printzipio orokorren bidez kritikatzeko aukera ematen duten ikuspegiak legitimoak direla ari gara onartzen.

Azaldutakoa hobeto ulertzeko, aurreko mendeko utilitarioek erabilitako terminologiara joko dut. Desberdindu egiten zituzten, alde batetik “moralitate positiboa” (gizarte zehatz batek onartu eta jarraitzen duen moralitatea), eta bestetik “moralitate kritikoa” (gizarteko instituzioak –moralitate positiboa barne– kritikatzeko erabiltzen diren printzipio moral orokorrak). Bide batez, esan dezadan moralitate positiboa juridikoki inposatzearen moralitate kritikoa ari garela aztertzen.

Moralitate positiboren eta moralitate kritikoren arteko desberdintasuna

Gure gaia, *justifikazioari* buruzkoa baino ez da, eta honako printzipio kritikoro korra du atzean: gizarte batek, hertsapen juridikoa erabili ahal izateko, justifikazio bat behar du; gizartearen onerako den zerbaitengatik bakarrik erabili ahal izango da hertsapen hori. Eragozpenik, zitalkeriarik edo maltzurkeriarik ez dagoen kasuetan, gizarteak ez du praktika sozialak *justifikatzeko* eskatzen, nahiz eta praktika horien inguruko *azalpenak* ematea edota hauek daukaten balioa frogatzeko eskatu ahal izan.

Aurrera egin baino lehen, komeni da moralitatea lege inposatzeari *prima facie* zer lepora dakioken galdetzea, inposaketa legalaren ideia ez baita uste bezain sinplea. Bertan, elkarririk lotuta dauden bi alderdi desberdin ditzakegu. Batetik, gaizkileari ezartzen zaion zigorra, zeinaren bitartez mugitzeko, jabetzarako, edo sendi nahiz lagunekin biltzeko askatasuna kenduko zaion, edo min fisikoa edo heriotza eragingo. Justifikazio berezirik gabe, ezin da zigorrik inposatu; horixe diote gizarte garatuetako legediek eta moralitateak.

Inposaketa legalaren bigarren alderdia, legea sekula urratuko ez luketen baina zigorra jasotzearen beldurraren aurrean obeditzera behartuta sentitzen direnen ingurukoa da. Kasu honetan, muga fisikoen aurrean baino gehiago, askatasunaren murrizketen aurrean egongo ginateke. Murrizketa hauek ere, arrazoi ugarigatik, justifikazio bat behar dute. Askatasunez jarduteko eskubidea balio bat da, *a priori* ukiezina, norbanakoari bereztat eta besteentzat baliotsuak diren aurkikuntzak egiteko aukera ematen diona. Askatasun indibidualaren eremuan sartzeko, justifikazio bat behar da, zeren eta zigorraren beldur izateagatik beren desioak zapuztu egiten dituztenek modu berezi –eta askotan gogor– batean sufritzen dute. Honek garrantzi berezia dauka moralitate sexuala inposatzen duten legeen kasuan. Nahiko zorigaitz mota berezia sor dezake, oso desberdinak baitira bulkada sexualen kasuan desioari eusteko izaten diren zailtasunak eta errepresio horren ondorioak, eta delitu “arruntetan” izaten direnak. Eguneroko bizitzan izaten dira bulkada sexualak, baina lapurtzeko, zauritzeko edota hiltzeko bulkadak ez dira hain maiz sortzen –burutik ondo ez dauden gutxi batzuren kasuan izan ezik–. Bulkada sexualak eusteak pertsona baten emozio, zorientasun eta nortasunean eragin dezake, baina aipatutako delituak egiteko tentazioari eusteak, aldiz, ez.

Hirugarren, moralitate positiboaren eta moralitate kritikoko printzipioen artean desberdintzeak, zenbait gaizkiulertu konpontzen lagunduko digu. Noizbehinka esaten da kontua ez dela moralitatea inposatzea moralki justifikagarria ote den edo ez, baizik eta ea *zein* moralitate inposatu behar den. Kalteak sortzen dituzten ekintzak gaitzesten dituen moralitatea? Kaltea sortu edo ez sortu, ekintza zehatz batzuk kondenatzen dituen moralitatea? Honek guztiak faltsutu egiten du benetako eztabaida. Zuzenbideak ekintza kaltegarriak bakarrik zigortu beharko litzukeela esaten duena, printzipio kritikoa batean ari da oinarritzen; ez zaio gehiegi axola gizarteak moralitate utilitarioa moralitate positibo modura onartzen duen ala ez. Bere iritzian, gizarteak onartu egingo balu ere, moralitatea ez litzateke horregatik inposatu behar. Egia da bere mezua gizartearen zabaltzea lortzen baldin badu, gizarteko kideak nolabait obeditzera behartuta egongo direla, baina honek ez du esan nahi utilitarioaren eta bere aurkarien arteko desberdintasun nagusia moralitatearen edukian dagoenik. Izan ere, utilitarioen aurkarien iritzian (zeintzuek moralitatea inposatzea moralki onargarria dela baitioten), portaerari buruzko arau edo ohiturek moralitate positiboaren maila daukatelako justifika daiteke lege inposatzea. Garai batean, eztabaidatzen zena beste gauza bat zen: ea Estatuak kaltea sortzen zuten ekintzak bakarrik zigortu behar zituen, ala baita ere Zuzenbide Naturalak Jainkoaren agindutzat

27 Lord Devlinek kritikak jaso ditu, gizarteak bere moralitatea inposatzeko *eskubiderik* bat ote duen galdetzeagatik, halako gai batean eskubideez jardutea zentzugabea dela argudiatuz. Ikus Graham Hughes, “Morals and the Criminal Law”, 71 *Yale L.J.*, 1962; 672 or. Kritika hau nahastuta dabil, Lord Devlinek printzipio kritikoro korra bat darabilelako galderari baiezko erantzuna emateko.

jotzen dituen arauak desobeditzea. Gaur egungo eztabaidaren funtsa, ordea, beste bat da: ea zer esanahi eman behar zaion moralitate positiboak historian zehar hainbat jarre-
ra debekatu izanari. Utilitarioen iritzian, horrek ez du moralitatea inposatzea justifikatzen;
aurkarien iritzian, berriz, bai. Elkarri aurkajarritako printzipio kritiko hauek ez dira morali-
tatearen edukiaren inguruan bakarrik ezberdintzen, beste gai garrantzitsu eta interesga-
rriago baten inguruan baizik.

II

Adibideak eta adibideak

Moralitatea inposatzen duten arauen adibidea

Bai Ingalaterran, bai Estatu Batuetan, hainbat arau penalen xedea moralitatea inposatzea besterik ez da. Moralitate positiboak inmoraltzat jotzen dituen praktikak gaitzesten dituzte, praktika horiek inor kaltetu ez arren. Adibide gehienak, moral sexualaren eremuan aurkituko ditugu. Ingalaterran, adibidez, gaitzestu egiten dira homosexualitatea, sexu desberdineko pertsonen arteko sodomia –ezkonduak egon arren–, intzestua, prostituziotik lortutako diruaren kontura bizitzea, prostituzio etxe bat izatea, eta, Shaw kasuko epaiaz geroztik, moral publikoa okerbideratzeko konspiratzea; alegia, jendea “bide okerretik eramatea”. Batzuek luzatu egingo lukete zerrenda hau: abortuaren aurkako legeak, engainurik gabeko bigamia nahiz poligamiaren aurkakoak, buruaz beste egitearen eta eutanasiaren aurkakoak, etab. Baina, geroago azalduko dudan bezala, azken arau hauek ezin dira moralitatea inposatzeko erabili, bereizketa garrantzitsu batzuk egin behar dira-eta.

Estatu Batuetako arauen adibidea

Estatu Batuetan dauden Estatuetako arau penalei begirada bat botaz gero, ingelesak txundituta utziko lituzkeen gauza bat ikus daiteke. Izan ere, badirudi Estatu horietan ez dagoela Zuzenbide ingelesean ere zigortzen diren ekintzez gain, eta senar-emazteen arteko “ohiko” harremanak eta masturbazioa salbu –ia inongo legedik debeketzen ez duena–, beste inolako praktika sexualik. Estatu asko eta askotan, adulterioa delitu da –Ingalaterran, Cromwell-en garaiaz geroztik, ez da penalki zigorgarria–, nahiz eta Estatu gutxi batzuetan argia, nabaria edo jarraitua izan behar duen delitu kontsideratzeko. Larrua jotzea ez da ofentsa kriminala ez Ingalaterran, ezta munduko Estatu zibilizatu gehienetan ere; Estatu Batuetan, aldiz, Estatu gutxi batzuk baino ez dira inguruabar zehatz batzuetan larrua jotzea zigortu gabe uzten dutenak. Estatu batzuek, behin praktikatze soila ere zigortzen dute²⁸. Gainera, Estatuko arauak baino murrizgarriagoak diren udal arau ugari daude, eta, hain zuzen arrazoi horrexegatik beren baliozkotasuna zalan-tzagarria den arren, inposatu egiten dira. Kaliforniako Kode Penalak ez ditu prostituzioa edo larru jotzea delitu kontsideratzen, baina asko dira larrua jotzeko gela bat erabiltzeagatik Los Angelesen kartzelatuta urteak eman dituztenak, ekintza hori, hain zuzen ere, arau lokal batek zigortzen duelako²⁹.

Inmoralitate sexualaren aurkako legedi amerikarraren zati asko, ia legedi osoa, hutsaren parekoa izango da, baina ez da batere erraza legez inposatzearen zergatia zein den azaltzea. Estatu askotan, Kalifornian adibidez, urteroko estatistikek adierazten dutenaren arabera, delitu sexualak ez dira “bortxaketak” edo “beste ofentsa sexualak” besterik izaten. Bostonen, aldiz, 1954ean, sexuari buruzko legeak “normaltasunez” aplikatzen zirela esaten zen, 1948an adulterioagatik 258 atxiloteta egin zirela³⁰. Ez zait iruditzen egoera hau inori gustatuko zaionik; izan ere, estatistikak begiratu, inposatzen ez diren arau penalak egoteak izugarriko ahaldun diskriminatzailea ematen baitie polizia eta fiskalei.

Morleyren doktrina

Millen kritikariak inmoralitatea zigortzen duten legeen aurka agertu dira beti, eta maiz adierazi dute Zuzenbide Penalak ez lukeela helburu hori izan behar. Helburu honen aldekoak, baina, kritika horiek gezur hutsa direla adierazi dute. John Morley-k, esaterako, Stephenen liburuan mota honetako legeen indarra frogatzeko “ponderositare gehiegi” erabiltzen dela esan zuen, eta Stephenek ez zuela “Mill konbentziterik lortu legeak existitzeak garrantzirik ez daukanaren inguruan, eta lege bat bera ere ez existitzea hobe

28 Ikus, laburpen gisa, *the American Law Institute, Model Penal Code, Tentative Draft*, 4. zkia.; 204-210 orr.

29 1961eko abenduan, Estatuko Auzitegi Gorenak estatuko araudiarekin kontrajartzen zen ordenantza aztertu zuen. Ikus *Carol Lane*, *Crim.* 6929 zkia., 57 A.C. 103, 18 *Cal. Rptr.* 33. Berrikuspen baten ondorioz, berrestu egin zen, 1962ko ekainaren 28an. 22 *Cal. Rptr.* 857.

30 *American Law Institute, Model Penal Code, Tentative Draft*, 4. zkia.; 205 or., 16. zkia.

dela³¹". Ez Stephenek –kasu batean izan ezik³²–, ez Lord Devlinek –Ingalaterrako Zuzenbide Penalak egun duen edukira joz–, ez daukate Zuzenbideak nolako izan beharko lukeenaren inguruan eztabaidatzearen errurik. Behin Morleyk Stepheni galdetu zionean ea zergatik iruditzen zitzaizkion bere (Morleyren) adibideak esanguratsuak, zera erantzun zion: oso egokiak zirela Mill nazio gehienek esperientziaren bidez atera zituzten ondorioekin bat ez zettorrela azaltzeko. Antzeko erantzuna eman zuen Lord Devlinek ere, beste hitz batzuk erabiliz:

Argudio hori bat al dator Zuzenbide ingelesak egun dauzkan funtsezko printzipioekin? Horra hor frogatzeko modu bat, modu erabakigarria ez bada ere. Jurisprudenzian, kontzepzio teorikoren bat –funtsezko kontzepzioa izan daitekeena– oso egokia ez dela ikusiz gero, aldatu egin daiteke. Ez da argudioa Zuzenbideari ondo egokitzen ote zaion ikusteko modurik okerre³³.

Nik uste dut bi autoreek, azalpen ez oso argi hauen bidez, zera adierazi nahi zutela: filosofo arrazionalistentzat, instituzio komun eta zaharrek ez daukatela balio handiegirik. Ostera, nahiko modu nahasgarrian azaldu zituzten bi autore hauek arau edo printzipio penalak. Beren adibideak ez dira moral sexualaren eremukoak, eta askok –Millen alde jarri, eta moralitate positiboaren aurka joate soilagatik zigorra ezartzen duen Zuzenbide Penalaren aurka egingo luketenez– zalantzak izango lituzkete autore hauek aipatutako arau penalak deuseztatzeko. Arau horien funtzio bakarra moralitatea inposatzea baldin bada, orduan, konbentzitzeko indar handia izango dute. Eta, Stephenen esanetan, "zalantzak sortu beharko litzazkiguke" arau horiek gaitzesten dituen printzipio bat zuzena dela erabakitzeke orduan. Hala ere, nire ustez ez lirateke arau horiek erabili beharko moralitatea inposatzeko xedea bakarrik daukatela adierazteko adibide gisa. Adibide horietan oinarrituz, ez gaude Zuzenbide Penalak helburu hori izan ote dezakeen baieztatu edo ezeztatzea behartuta. Hala ere, autore hauek egindako azterketa ez denez behar bezain sakona, azterketari ekingo diot.

Adibide desegokiak

Paternalismoa eta moralitatearen inposaketa

Lord Devlinek ipinitako adibide bat hartuko dut abiapuntutzat. Bere esanetan³⁴, Zuzenbide Penalak inoiz ez du akusatu bat biktimak onespina eman izanagatik absolbitu –bortxaketa bezalako ezohiko kasuetan izan ezik–. Biktimaren onespina ez du hilketara edo eraso deliberatu kasuetan absolbitzeko balio. Horregatik kontsideratzen da hilketara eutanasia. Gaur egun asko dira arau penal hori indarrean mantentzearen aldekoak, baina, era berean, ez lituzkete inori kalterik sortzen ez dioten eta moralitate positiboa urratzen duten ofentsak zigortu nahi. Lord Devlinentzat, jarrera hauek bateraezinak dira, eta "azalpen bakar bat" dauka bere iritzian; alegia, "gizartearen ustez, derrigorrean bete behar diren hainbat printzipio moral daudela³⁵". Printzipio horien artean, pertsonen bizitzaren sakratutasuna eta osotasun fisikoa daude. Beraz, arau horren eta beste hainbaten kasuan, Zuzenbide Penalaren funtzioa "printzipio moral bat inposatzea besterik ez dela³⁶" dio Lord Devlinek.

Argudio hori, hala ere, ez da sendoegia, Lord Devlinek esandakoa ("azalpen bakar bat dauka") ez delako egia. Hilketara edo eraso kasuan biktimak onespina emateak ez duela absolbitzeko balio dioten arauak paternalismoa islatzen dutela esan daiteke. Mill, zalantzarik gabe, kexu agertuko zatekeen Zuzenbidearen paternalismo horren aurrean, moralitate positiboa inposatzen duten arauak egotearen aurka kexatzen zen bezalaxe, baina horrek ez du esan nahi bi kasuak berdinak direnik. Ez horixe. Millek ongi bereizten zituen bata eta bestea, zeren eta pertsonen askatasun eremuan sartzearen kontra agertzean –besteei kaltea eragiten zaien kasuetan salbu–, bereiztu egiten zituen hertsapena erabiltzeko argudioak: "beretzat hobea izango dela" edo "horrela zoriontsuagoa izango dela" alde batetik, eta "besteen iritzian, zuzenena hori dela³⁷" bestetik.

Delituaren onespina
naren arazoa

31 *Liberty, Equality, Fraternity*; 166. or.

32 *Ibid.*, 171-172 orr.

33 *The Enforcement of Morals*, 7. or.

34 *The Enforcement of Morals*; 8. or.

35 *Ibid.*

36 *Ibid.*; 9. or.

37 *On Liberty*, 1. atala.

Zuzenbide Penalak biktimaren onespeneri ematen dion tratuari buruz, zera dio Lord Devlinek: Zuzenbidearen helburua pertsonak babestea balitz, babestuak, hala nahi-ko balu, uko egin ahal izango lioke babes horri³⁸. Baina paternalismoa (jendea bere buruarengandik babestea) oso teknika koherentea da. Arraro samarra gertatzen da XX. mendean hori esan behar izatea, Millen garaiaz geroztik gainbehera egin duelako *laissez faire* teknikak, eta paternalismoa gaur egun oso sartuta baitago gure Zuzenbide Penal eta Zibilean. Zuzenbide Penalak zigortu egiten du droga edo narkotikoak saltzea, sendagilearen aginduz egiten denean izan ezik. Oso dogmatikoa izango litzateke ofentsa hau aurreikusten duen arauak “azalpen bakar bat duela” esatea; hau da, arauaren helburua ez dela erosle potentzialak beren buruarengandik babestea, baizik eta saltzailea inmoralki jokatu izanagatik zigortzea. Agerikoa denez, halako arauak paternalismoagatik existitzen baldin badira, orduan esan daiteke paternalismoagatik existitzen direla erasoetan biktimaren onespeneri defentsa baliorik ematen ez dioten arauak ere. Ez dugu zertan Lord Devlinekin bat etorri behar, Zuzenbidearen funtzio bakarra “printzipio moral bat inposatzea besterik ez dela³⁹” esaten duenean.

Millen iritzia

Gaur egun harrigarriak irudituko litzaizkiguke Millek bere liburuko 5. atalean paternalismoaren aurka esaten dituenak. Drogen salmenta debekatzearen adibideari dagokionez, saltzailearen askatasunari baino gehiago, eroslearenari eragiten zaiola dio. Ez baldin bagaude iritzi horrekin ados, hein batean izango da ez dugulako uste norbanakok bere interesak inork baino hobeto ezagutzen dituenik, eta aukeratzeko askatasunaren garrantzia txikitu egiten duten faktore pila bat daudelako. Aukerak, ondorioetan gehiegi pentsatu gabe egin daitezke, edo bat-bateko desioei jarraituz, edo ondorio ilunak izango dituenaren ustean, edo konbultsio psikologikoen eraginez, edo auzitegien aurrean frogatzeko arinegiak diren beste presio moten eraginez. Millen paternalismoarekiko beldurra- ren atzean, gizakia nolakoa denaren kontzepzioa dago, baina kontzepzio hori ez dator errealitatearekin bat. Izan ere, asmoak oso garbi dauzkan pertsona heldu baten psikologia berbera dauka Millek: kanpoko faktoreek ez dute beregan eraginik, badaki zer nahi duen eta zerk egiten duen zoriotsu, eta hori lortzen saiatzen da.

Millen printzipioek aldatu egin behar dute, bai behintzat Zuzenbide Penaleko arauak eta paternalismoaren beste adierazpenei egokitu nahi baldin bazaizkie. Baina printzipioek, aldatuta ere, Zuzenbide Penala moralitate positiboa inposatzeko erabiltzearen aurka egoten jarraituko lukete. Zuzenbide Penalak kalteak sortzea eragotzi beharko lukeela adierazi beharko lukete, biktimek beren onspena eman edo ekintzan parte hartu arren. Ondo desberdindu behar dira paternalismoa eta moralismo legala deiturikoa. Arau bat ez denean pertsona babesteko sortu, orduan zitalkeria morala zigortzeko sortu dela pentsatu ohi da, edo, Lord Devlinen hitzetan, “printzipio moral bat inposatzeko”. Horregatik esaten da hori dela animalian indarkeria erabiltzea zigortzen duten arauen existentzia ulertzeko modu bakarra. Baina, bai halako legediak sortzera daramaten jatorrizko arrazoiengatik, bai gizarteak lortu nahi duen helburuagatik, argi dago kasu honetan Zuzenbidea torturak suposatzen duen inmoralitateaz baino gehiago⁴⁰, *sufrimenduaz* kezkatzen dela –sufrimendu hori animaliena izan arren–. Zuzenbide Penalaren erabilera honen alde agertzen dena ez dago Zuzenbideak izaki bizidunen sufrimenduak suposatzen duen inmoralitateaz zigortu behar duela onartzera behartuta.

Zigorren mailaketa morala

Stephenek Zuzenbide Penalaren helburuak zein izan beharko lukeen adierazterakoan egindako akats bat aztertuko dut jarraian. Bere iritzian, Zuzenbide Penalaren xedek ez du sufrimendua edo kaltea prebenitzea bakarrik izan behar, baizik eta baita “bizio zakarrak jazartzea⁴¹” ere, hori baitiote “zigorrak arautzeko unibertsalki aplikatzen diren hainbat printzipioak”. Horixe da bere argudio guztia. Gaizkile bati zigorra ipintzerakoan, delitua egiterakoan zenbateko maltzurkeria moralaz jokatu duen hartu behar da kontuan. Horregatik, tentazioa handia denean txikitu egiten da kulpa morala, eta, ondorioz, zigorra arintzen. Baina zigorraren xedea ekintza kaltegarriak ekiditea besterik izango ez balitz, ezin izango litzateke hori egin.

38 *The Enforcement of Morals*; 8. or.

39 Ikus arau hauen inguruko beste azalpenak: HUGHES, “Morals and the Criminal Law”; 670 or.

40 Lord Devlinek, zergatik ez dakigula, animalien aurkako krudeltasunari buruz egiten duen aipamen laburrean, gai hau ahaztu egin duela dirudi, *The Enforcement of Morals*; 17. or.

41 *Liberty, Equality, Fraternity*; 162. or.

Epaile batek bi gaizkile dauzka aurrean. Bata, itxura guztien arabera, ezjakina eta gaiztoa da, eta, alboan daukan gaizkileak bultzatuta, tentazio handi baten hatz-parretan erori da. Beste gizona famili onekoa eta ikasia da, eta, tentazio txikiago baten pean egin du delitua. Apustu egingo nuke Ingalaterrako epaileek epai arinagoa ezarriko lioketela lehenengoari bigarrenari baino⁴².

Stephenek argudua

Argi dago Stephenek kasu honetan zehaztasun handiz deskribatzen dituela Auzitegiek Zuzenbide Penal aplikatzerakoan erabiltzen dituzten ikuspegiak. Moralitate sexuala legez inposatzearen aurka daudenen iritzian, zenbat eta maltzurkeria handiagoarekin jokatu, orduan eta handiagoa izan beharko du zigorrak, eta maltzurkeria txikiagoarekin, ostera, arinagoa. Stephenek eta beste askoren esanetan, ofentsen artean dagoen desberdintasun moralak zigorraren gogortasunean islatu beharko balu, zigor horien *objektua* ez litzateke “gizartearentzat arriskutsuak” diren ekintzak ekiditea bakarrik izango, baizik eta baita beste “bizio handi batzuk jazartzea⁴³” ere. Eta Zuzenbide Penalaren helburua, besteak beste, “bertuteak sustatzea” eta “bizioak ekiditea⁴⁴” da, “baina ez jendea babesteko bakarrik, bizioa bera txarra delako baizik⁴⁵”. Hortaz, legeak zigor ditzake gizarteak inmoraltzat jotzen dituen ekintzak, kalterik sortu ez arren.

Stephen, ordea, ez zen konturatu desberdinak eta elkarrekiko independenteak direla “zein jarrera zigor daitezke?” eta “nolako zigorra ezarri beharko litzateke ofentsei?” galderak. Arrazoi ugari daude delituen mailaketa legalaren –delitu bakoitzari ezarri beharreko zigorraren bidez islatua– eta delituak egiterakoan izan den maltzurkeriaren artean kontraesanik sor ez dadila nahi izateko. Batetik, ez delako komeni kontraesan hori eremu utilitarioan sortzea, zeren eta iritzi moralak aldrebes ditzake, edo Zuzenbidea desprestigiatu, edo bi gauzak. Bestetik, justizia printzipioak moralki desberdinak diren ofentsei trataera desberdina ematea eskatzen duelako, eta moralki berdintsuak diren ofentsei, trataera berdintsua. Printzipio hauek guztiz errespetatzen dira gaur egun, baina, hala ere, gero eta gutxiago aplikatzen dira zigorraren helburuekin talka egitean, hala nola prebentzioa edo erreformarekin. Baina zigorraren gogortasunak ofentsen larritasun moralarekiko proportzionala izan beharko lukeela diotenez ez dute zertan ekintza inmoralak zigortzearen alde agertu behar. Izan ere, guztiz posiblea da zigor *sistema* bat kalteak ekiditeko eta ekintza kaltegarriak bakarrik zigortzeko existitzen dela esatea, eta, aldi berean, zigorraren *gogortasuna* finkatzeko orduan, ofentsagileak izan duen maltzurkeria morala kontuan hartu beharko litzatekeela esatea.

Erantzuna

Oro har, egia da zigorra zehazteko aplikatzen diren printzipioetatik ezin dugula ondorioztatu zeintzuk diren zigor sistemak dauzkan helburuak eta zeintzuk diren zigor daitezkeen jarrerak, zeren eta printzipio hauetako batzuek (adibidez, tortura eta zigor krudelak aplikatzeko debekuak) beste balio batzuk adieraz ditzakete. Beraz, ekintza kaltegarriak zigortzerakoan ofentsagileen arteko desberdintasun morala kontuan hartzearekin ados egoteak ez du esan nahi kaltegarriak ez diren ekintzak zigortzearekin ados egon behar dugunik. Horrek esan nahi duen gauza bakarra da moralki onargarria dena, uste baino konplexuagoa izan daitekeela. Bizitzan ezin diogu beste pertsonekin harremanetan jartzerakoan arazo bat bera ere sortuko ez digun balio edo moral bakar bati jarraitu.

Inmoralitate pribatua eta indezentzia publikoa

Ikusi ditugun autoreek ipinitako adibideak aztertu ondoren, bi bereizketa garrantzitsu egin behar dira: batetik, paternalismoaren eta moralitatea inposatzearen arteko bereizketa, eta, bestetik, zigorra aplikatu behar diren justifikazioaren eta zigorraren gogortasunaren justifikazioaren artekoa. Gure hirugarren adibidea, bigamia delituarena, ez dute aipatzen ez Stephenek, eta ezta Lord Devlinek ere. Dean Rostow-ek aipatzen du, Lord Devlinen defentsan idatzitako saiakeran⁴⁶. Nahiko kasu konplexua da, eta, gai-

Bigamiaren adibidea

42 *Ibid.*

43 *Liberty, Equality, Fraternity*; 162. or.

44 *Ibid.*; 159. or.

45 *Ibid.*; 147-148 orr.

46 “The Enforcement of Morals”, 174, *Cambridge L.J.* (1960); 190. or. Dean Rostow-ek “sinesmen erlijiosoetan oinarritutako” poligamia kritikatzeko duen batik bat, “plazeragatik sortutako bigamia” baino gehiago. Zera galdetzen du, erretorikoki: “Ez al zaizue iruditzen monogamia hain dela funtsezkoa Estatu Batuetako moralitatean, ezen poligamia delitutzat jotzea justifikatuta dagoela, legea “arrazoietan” beharrean, “sentimenduetan” oinarritzen den arren?”

nera, sakontzen hasiz gero, ikus daiteke ez dagoela esaterik bigamia zigortzearen helburua, argi eta garbi, moralitatea inposatzea denik. Gai honi eskainiko diodan tarte laburrean saiaturko naiz azaltzen Zuzenbide Penalaren funtzio honen aldekoek ez dutela zertan inmoralitatea bera zigortzearen alde egon behar, beste arrazoiren batean oinarri baitaitezke inmoralitatea zigortzeko.

Common Law-ko lurralde gehienetan, delitua da ezkondu bat, bere ezkontidea bizirik dagoela, beste batekin ezkontzea. Bitxia suertatzen da engainurik gabeko bigamia zigortzea, zeren eta Ingalaterran –eta beste lurralde askotan–, pertsonen elkarbitzita sexuala ez da delitua; hau da, Zuzenbide Penalak ez du beste emakume batekin –edo batzuekin– bizitzen jartzen den gizona zigortuko. Etxe batean bizitzen jarri eta ezkondua dagoenaren plantak egin ahal izango ditu, eta ezkontzetan izaten diren ohitura guztiak ospatu, xanpain, ezkon tartarekin, eta abar. Hori ez da legez kanpokoa. Aldiz, ezkontzekotan, Zuzenbideak deusez deklaraturiko du ezkontza hori, eta, gainera, zigortu egingo du bigamoa.

Zergatik esku hartzen du hor Zuzenbideak, elkarbitzita sexualak suposatzen duen inmoralitatea albo batera utzita? Galdera honi erantzun desberdin ugari eman zaizkio. Batzuek diote harremanek gizartean nahasmenik ez sortzeko zigortzen duela Zuzenbideak bigamia, edo seme-alaba ilegitimoak legitimo gisa tratatzeko aukerak ekiditeko. *American Law Institute*-k Kode Penalaren aurreproiektuari buruz egindako iradokizunetan dioenez, bigamia, engainurik gabeko kasuetan barne, zigortu egin beharko litzateke, lehenengo ezkontidearentzat ofentsa publiko eta probokazio bat delako, eta “abandonua, bazterketa eta dibortzioa⁴⁷” eragin ditzakeelako. Horrelakoak kasu mingarriak direnez pertsonentzat, Zuzenbide Penalak, zigorrez baliatuz, ekidin egin nahi ditu.

Azalpen hauetako batzuk, konbentzigarriak baino gehiago, bitxiak dira. Egia da aipatzen dituzten kalte horiek sor daitezkeela, baina, askoren ustez, bigamiak existitzen jarraituko luke kalte hori sortzen ez den kasuetan, edo erregistro ofizialetan deklarazio faltsuak inskribatzea zigortuko luketen arauak sortuko balira. Beharbada, indarrean dagoen arrazoi hauek konbentzitzeko modukoak ez direla esan arren Zuzenbidea dagoen horretan utzi nahiko luketenez, zera esango lukete: erlijioa ezkontza monogamoarekin estuki lotuta dagoen lurralde batean, sentimendu erlijiosoak babesteko existitzen dela bigamiaren aurkako araudia, ezkontzaren sakramentua ofentsetatik babesteko. Aurreko bi adibideetan bezala, hauxe da galdera: Zuzenbide Penala asmo horrekin erabil daitezkeela diotenak ez ote diren kontraesanean erortzen, Zuzenbideak ez duela inmoralitatea zigortu behar esaterakoan.

Bigamoa zigortzearen arrazoia

Niri ez zait iruditzen bi jarrera horien artean kontraesana dagoenik, baina hala ere bereizketa bat egin behar da. Zuzenbideak, bigamiaren kasuan, sentimendu erlijiosoak babestearren esku hartzen baldin badu, bigamoa ez da erlijioso ez izateagatik edo inmoralki jokatzegatik zigortuko, molestatu egiten duelako baizik. Zuzenbideak, kasu horretan, pertsona horren jarrerak hirugarrenei sortzen dien ofentsa zigortzen du, ez bere jarrera pribatuaren inmoralitatea, azken hau Estatu gehienetan ez baita zigortzen. Kasu honetan, kalte fisikoa sortzen duten delitu arruntetan bezalaxe, ulertzekoa da Zuzenbidearen xedea kaltea jasateko arriskuan daudenak babestea izatea; ezin izango da “Zuzenbide Penalaren helburua printzipio moral batzuk inposatzea” besterik ez denik esan. Lord Devlinek kasu egiten dio bereizketa honi –ez ordea Dean Rostowek–, Wolfenden Batzordearen printzipioen arabera, ez duelako bigamia delituen zerrendan sartzen. Eta ez da deskuidu bat izan, zerrendan sartuta dauden ekintzak “inori kalterik sortu gabe, pribatuan egin daitezkeela⁴⁸” esaten du-eta.

Ez dago oso garbi Millek *On Liberty* saiakeran plazaratutako printzipioek bigamia zigortzea onartuko ote zuketean. Izan ere, hirugarrenen “sentimendu” eta “interesegatik” zigortu beharko litzatekeela eta sentimenduak ofenditzen dituzten ekintzek gutxienez erruduntasun morala merezi dutela esan arren, ez da oso modu ulergarrian adierazten. Badirudi bi baldintza betetzea eskatzen duela sentimenduak ofenditu izanagatik zigortzeko: bikotearen artean harreman estu edo berezia egotea, eta kaltea ez izatea “kontingente” edo “interpretaziozkoa”⁴⁹.

47 Ikus 220 or.

48 *The Enforcement of Morals*; 9. or. Nolanahi ere, Lord Devlinek sutuki defendatzen du Dean Rostowren defentsa. Ikus “Law, Democracy and Morality”, 110 University of Pennsylvania L.R. (1962); 640 or.).

49 *On Liberty*; 4. atala.

Lehenengo baldintza murrizgarriegia izateagatik alde batera uzten baldin badugu, eta bigarrenaren arabera sentimenduak larriki eta benetan kaltetu behar badira, bigamia zigortu edo ez zigortzearen erabakia sentimenduei egin zaien kaltearen larritasunaren eta Zuzenbideak aldarrikatzen duen askatasunaren sakrifizioaren arabera izango da –hauei dagokienez, jendeak iritzi ezberdinak izango ditu, jakina–. Zuzenbidearen aldekoek esango dute oso txikia dela legeak eskatzen duen sakrifizioa. Baliozko ezkontza baten simulazioarekin eta horren inguruan egiten den espektakularekin gozatzeko eskubidea daukaten bikoteek legearen aurrean merezi duten errespetuaren alderdi bati besterik ez dio muzin egiten Zuzenbideak. Kasuak, beraz, ez du moralitate sexuala inposatzeko asmoarekin eta zoriontasunarekin estuki lotuta dauden instintuak erreprimitu beharrez zerikusirik. Beste alde batetik, arauaren aurka daudenean adieraz dezakete fedea ahul samar dabilela garai hauetan, ezkontza bigamo batek kalte ditzakeen sentimendu erlijiosoak ez daudela hain zabaldu edo errotuak, eta nahikoa dela ezkontza hori deusez deklaratzeko.

Bigamiaren adibide honek, ekintza baten inmoralitatearen eta ofentsa publiko eze-roso baten artean bereiztu behar garrantzia islatzen du. Izan ere, Zuzenbide ingelesak, historian zehar, askotan zigortu ditu hainbat jarrera, erlijioak edo moralitateak debekatu egiten zituztelako, ez besterik. Lehen, Ingalaterran, biraoa zen kristautasunaren postulatuaren aurkako adierazpenak egitea; orain, ordea, adierazpen horiek modu ofentsibo edo iraingarrian eginez gero bakarrik zigortzen dira, bakea asaldatzen dutenean. Baina, jakina, biraoa zigortzeko modu berri honen aldekoak ez daude irainetatik babesten den erlijioa izatera behartuta. Are gehiago, erlijio bat zein beste inposatzearen aurka ere ager daitezke.

Gai sexualetan ere antzeko irizpidea erabiltzen da inmoralitatearen eta indezentziaren artean bereizteko. Erromatarrek Zentsorearen eta Edilaren eskuduntzak bereizten zituzten arren –lehenengoa moralaz arduratzen zen; bigarrena, dezentzia publikoaz–, agian gaur egun ez zaio bereizketa honi behar duen arreta osoa eskaintzen⁵⁰. Hala ere, Lord Simonds-ek Shaw kasua zela-eta Lorden Ganberan emandako hitzaldian, ez zuen gai honekiko inolako interesik agertu:

Inmoralitatea eta dezentzia publikoa bereiztu beharra

Berdin du kaltea eragiten duen ekintza bati zein kalifikazio ematen zaion. Batentzat dezentzia publikoaren aurkako ekintza bat dena, moral publikoa okerbidatzen duen ekintza bat izango da beste batentzat, desio lizunak probokatu dituela iruditzen zaiolako⁵¹.

Baina bereizketa garrantzitsua da, eta bista-bistakoa. Senar-emazteen arteko sexu harremanak ez dira inmoralak, baina jendaurrean eginez gero, dezentzia publikoaren aurkakoak izango dira. Ohiko moralitatearen arabera, helduek pribatuan eta beren arteko adostasunez dauzkaten harreman homosexualak inmoralak dira, baina ez dira dezentzia publikoaren aurkakoak, nahiz eta jendaurrean egitekotan bi gauzak izan. Jendaurrean egiten den ekintza bat aldi berean inmoral eta dezentzia publikoaren aurkakoak izateak ez digu bi alderdien artean dagoen desberdintasuna estali behar, ez eta alderdi bakoitza zigortzeko justifikazioen artekoa ere. Prostituzioari buruzko Zuzenbide ingeles berriak aintzat hartu du desberdintasun hau: ez du prostituzioa delitu kontsideratzen, baina jendaurrean jardunez gero zigortu egiten du, hiritarra babesteko, honek ez baitu ekintza iraingarrien lekuko izan beharrik.

Luze eztabaidatu da publikoan egiten denaren eta pribatuan egiten denaren arteko bereizketaz. Sentimenduak ez dira ofenditzen ekintza inmoralak hala nahi izan gabe lekuko bihurtzen direnen aurrean egiten direnean bakarrik; hainbat praktika sexual erabat gaitzesten dituzten sentimenduak ofenditu egiten dira praktika horiek pribatuan egitea barkatu egiten direla ikustean. Pribatuan egiten denaren eta publikoan egiten denaren artean bereizketari kasurik egingo ez balitzaio, inmoralitate hutsak zigortzen dituzten politikak eta sentimenduak ofenditzen dituzten jarrerak zigortzen dituztenak, kontzeptualki desberdinak izan arren, praktikan gauza bera izango lirateke, eta jarduera immoral guztiak zigortuko lirateke.

50 Ikus "The Censor as Aedile", in *Times Literary Suppl.*, 1961eko abuztuaren 4a.
51 (1961) 2 A.E.R.; 452.

Argudio hau ez da geroago azalduko dudanarekin nahastu behar; alegia, moralitate sozial bat mantentzearen alde agertzeak hertsapena erabiltzea justifikatzen duela. Oraingo argudio honek ez du moralitatearen balioetara jotzen moralitatea legez inposatzeko, baizik eta Millen printzipiora: hertsapena hirugarrenei kalterik ez sortzeko erabili behar dela dioen printzipiora. Printzipio honi hainbat kritika egin dakizkioke. Besteak pribatua moralitatearen aurka jokatzen ari direla pentsatze hutsak sortutako nahigabea ezin da “kalte” kontsideratu –horretan pentsatze hutsarekin “gaixotu” egiten diren neurotikoko edo hipersentibera gutxi batzuen kasuan izan ezik–. Batzuek esango dute pertsona normalei kaltea eragiten diela halako nahigabe batek, baina gehiegizkoa irudituko litzaieke moralitate sexuala legez inposatzeari hainbesteko garrantzia ematea.

Objekzio nagusia

Objekzio hauek, garrantzitsuak izan arren, bigarren maila batekoak dira. Izan ere, objekzio nagusia honakoa da: askatasuna balio gisa kontsideratzen duen inork ezin duela aitortu jendea gure ustez okerra den moduan jokatzen aritzeak sortzen duen nahigabetik babesteko eskubidea. Hertsapena kalteak ekiditeko erabil daitekeela dioen printzipioak ezin du hor amaitu. Besteak gaizki jokatzen ari direla pentsatzeak sortzen duen nahigabea kaltea kontsideratzen baldin bada, orduan kaltea izango da, baita, jendeak egiterik nahiko ez genukeena egiteak sortzen digun nahigabea. Jendea horrelako nahigabeak sortzeagatik zigortuko balitz, ekintzei objekzioak jartze soilagatik zigortuko litzateke, eta, ondorioz, objekzio seriorik jasotzen ez duten gauzak bakarrik egin ahal izango liriateke askatasunez. Nahiko askatasun pobrea litzateke hori. Norbanakoaren askatasuna balio bat izan dadin, pertsonari, gutxienez, nahi duena egiteko eskubidea eman beharko zaio, egiten duen horrek besteei nahigabea sortu arren –eta, betiere, ekintza hori debekatzeko arrazoirik ez baldin badago–. Norbanakoaren askatasuna balio kontsideratzen duen gizarte batek ez luke horrelako nahigabeetatik babesteko eskubidea aitortuko.

Baina legedi gehienek babes desberdina ematen dute adierazpen publikoek sortzen duten zirraren edo ofentsen aurrean. Batzuetan oso garbi ikusten da desberdintasuna; hala nola adierazpen publikoa ez denean erlijio edo sineskera moralei buruzkoa. Baina aurreikuspen hauek askatasuna ematen diote ofentsaren egileari adierazpen horiek pribatua egiteko. Jendea, egiten duena besteei ez gustatzeagatik, zigortzea, ez da proportzionala.

Tesi moderatua eta tesi estremista

Adibideak utzi eta moralitatea legez inposatzeko justifikaziora itzulita, tesi moderatua eta tesi estremistak bereiztu behar ditugu, nahiz eta Millen kritikariek, batzuetan, garbi adierazi gabe egin duten salto batetik bestera. Nire ustez, Lord Devlinek tesi moderatua darabil ia bere saiakera guztian zehar, eta Stephenek, aldiz, estremista.

Tesi moderatua

Tesi moderatuaren arabera, gizartearen oinarrian gizarteak elkarbanatzen duen moralitate bat dago. Elkarbanatze hori egongo ez balitz, pertsonen multzo bat egongo litzateke, baina ez gizartea. Lord Devlinen hitzetan, “gizarte bat egon dadin, gobernu bat egoitea bezain garrantzitsua da moralitate bat izatea⁵²”. Beti ikusi behar da ekintzek kode moralean inolako ondorioz ba ote duten, jendeari kalte edo arriskurik sortu ez arren, eta pribatua egitean ere hirugarrenei zirrara edo ofentsarik sortu ez arren. Izan ere, pertsona batek, bere jarrera inmoralearen bidez, “arriskuan jar dezake gizartean oinarritzkoa den printzipio moralen bat⁵³”. Printzipio moral bat urratzean, gizarte osoari egiten zaio kalte⁵⁴, eta hau, bere moralitatea babesteko, Zuzenbideaz balia daiteke, funtsezkotzat jotzen duen beste edozer babesteko egiten duen bezala. Horregatik esaten da “bizioak deuseztatzea bezainbat dagokiola Zuzenbideari ekintza subertsiboak deuseztatzea⁵⁵”.

Tesi estremista

Tesi estremistak, ordea, ez ditu moralitate komunak eta gobernuak daukaten balioa parez pare jartzen. Gizartea disolba ez dadin edo gainbehera ez egiteko –traizioak egiten duen bezala– inmoralitatea zigortzea, ez zaio neurri justifikagarria iruditzen. Moralitatea inposatu ahal izango da, ekintza inmoralek zuzenean inor kaltetu ez, eta gizartearen oinarri morala ahuldu ez arren. Ez dut esan nahi bi tesi hauek edozein argudio sostenga dezaketenik, baina, hala ere, argudio gehienek ideia nagusiak barnebiltzen

52 *The Enforcement of Morals*; 13. or.

53 *Ibid.*; 8. or.

54 *Ibid.*

55 *Ibid.*; 15. or.

dituzte nire ustez. Gainera, ambiguo samarra da “moralitatea inposatzea” espresioa. Agian, bi tesi hauek bereizteko modurik onena, moralitate positiboa urratzea kaltegarria ote den ikustea izan liteke. Lehenik eta behin, galdera hau egingo dugu: inor kaltetzen al du ekintza horrek, gizartearen moralitatean inolako eraginik ba ote duen alde batera utzita? Eta, ondoren: ekintza horrek eragiten al dio gizartearen moralitateari, eta ahuldu egiten al du gizartea? Tesi moderatuak, ekintza zigortzea justifikatzeko, baiezko erantzuna eman behar dio bigarren galderari. Tesi estremistak ez dio baiezkorik eman beharrik ez lehenengoari, ez bigarrenari.

Bi tesiak nola bereiztu

Lord Devlinek tesi moderatua erabiltzen duela dirudi. “Dirudi” diot, zeren eta gizarte batek, existitu ahal izateko, funtsezkoak diren arloetan moralitatea inposatzeko eskubidea daukala esaten duen arren, ez dauka oso argi inmoralitateak gizartea ahuldu edo arriskuan jartzen duenik. Batzuetan, *a priori* onartu beharreko zerbait balitz bezala ikusten du, eta, besteetan, egia frogatua balitz bezala. Honi dagokionez, bi gauza esan litezke: batetik, Historiak erakusten duenez, “gizarte bat desintegratzeko lehen urratsa, moralitatea galtzea⁵⁶” dela, eta, bestetik –eta hau da garrantzitsuena–, frogatu gabe dagoela gizarteak onaturiko moralitate sexualetik aldentzeak –helduek beren adostasuna tarteko pribatuan egin arren– gizarte baten existentzia arriskuan jartzen dutenik. Historialari ospetsu bakar batek ere ez du halakorik sostengatu. Gainera, gauza asko esan litezke horren aurka. Ez du Justiniano enperadoreak esandakoa (“homosexualitatea da lurrikarak sortzen dituena⁵⁷”) baino errespetu handiagorik merezi. Lord Devlinek ebidentziaren aurrean azaltzen zuen itxurazko interes gabeziak, hona garamatza: moralitateak –bai moralitate sexualak, bai kaltea sortzen duten ekintzak (hilketa, lapurreta eta lizunkeria bezalakoak) debekatzen dituen moralitatea– sare bat osatzen duela, eta, beraz, moralitatearen alderdi jakin batetik aldentzen dena, moralitate osotik aldentzen dela. Jakina, argi dago gizarte batek ezin izango lukeela ekintza kaltegarriak debekatzen dituen Zuzenbidearen isla eta osagarri den moralitaterik gabe existitu. Baina, halere, ez dago ohiko moralitate sexualetik aldentzen direnak gizartearen aurka jarduten ari direla dioen teoria defendatzeko argudiorik. Bai, aldiz, teoria atzera botatzeko.

Moralitatea sare bat da

Baina Lord Devlinek azpimarratu nahi duena ez da bakarrik gizartearen moralitateak sare bat osatzen duela, beste gauza interesgarriago bat baizik. Esakune batetik, beste batera egiten du salto: gizarte batek, existitzeko, moralitate komun bat izan beharrene esakune onargarritik, gizarte bat bere moralitateari erabat lotuta dagoela dioen esakune onartezinera⁵⁸, zeinaren arabera gizarteak bere moralitatea aldatuz gero suntsitu egingo bailitzatekeen. Lehenengo esakunea onargarria da, enpirikoki baino gehiago beharzagatik, eta, horren arabera, gizartea, ikuspegi moral berbera daukaten pertsonen multzoa izango litzateke. Bigarren esakunea, ostera, zentzugabea da, gizarteari ez diolako bere moralitatea aldatzeko aukerarik ematen; gizarte bat desagertu eta beste berri bat sortu dela esatera behartzen du. Baina ikuspegi honetan oinarrituz bakarrik esan daiteke gizarteak duen moralitateetik aldentzen diren ekintzek gizartearen beraren existentzia arriskuan jartzen duela.

Argi dago gizartea bere moralitatearekin uztartzen duen ikuspegian bakarrik oinarri daitekeela Lord Devlinen ideia; alegia, inmoralitate pribatua ere egon daitekeela, eta moralitate sexuala, “pribatuan” gauzatu arren, traizioarekin parekagarria dela. Jakina, Zuzenbideak ohiko moralitate sexualetik aldentzen diren ekintzak ontzat emanaz gero, moralitate hori gero eta toleranteagoa izaten joango da. Hala ere, ez dirudi hori denik homosexualitateak Europan duen kasua. Baina ohiko moralitatea aldatuko balitz ere, gizarte horiek ez lirateke suntsituko. Ez gendake moralitatearen garapen hori Gobernuen suntsipenarekin parekatu beharko, aldaketa konstituzional baketsuekin baizik; gizartea, mantentzeaz gain, garatu egiten duten aldaketekin.

Moralitatea aldatu arren, gizartea ez da suntsituko

III

Inposaketa motak

Aurreko atalean, Zuzenbide Penalak moralitatea inposatzearen inguruko tesi moderatua eta tesi estremistaren arteko bereizketa azaldu dut. Tesi moderatuaren ara-

56 *The Enforcement of Morals*; 14-15 orr.

57 *Novels* 77; 1, 141 atalak.

58 Puntu garrantzitsu honi dagokionez, ikus WOLLHEIM, Richard. “Crime, Sin, and Mr. Justice Devlin”, in: *Encounter*, iraila, 1959; 34. or.

bera, desberdindu egin behar dira kaltea sortzen duten delituak (hilketa edo eraso, adibidez) eta Zuzenbideak zigortzen dituen jarrera inmoralak (helduen adostasuna tarteko, pribatuan gertatzen direnak). Lehenengo begi kolpe batean, badirudi bigarren jarrera horiek derrigorrean egongo direla legean debekatuta eta zigortuta. Baina gizarte batek, existitu ahal izateko, moralitate bat behar duela onartzen baldin badugu, argi dago edozein ekintza immoral, pribatuan gauzatu arren, epe luzera kaltegarria izango dela, "gizartearen oinarrian dauden printzipio moralak urratzen dituelako", eta, beraz, arriskuan jartzen duelako gizartearen existentzia. Ikuspegi honetatik, beraz, gizarte batek, existitzeko, derrigorrean inposatu behar du moralitatea. Ondorioz, justifikatuta dago inposaketa hori.

Tesi estremistak aldaera asko dituenek, ez da erraza bere jarraitzaileek zehazki zer defendatzen duten jakitea. Aldaera batzuen arabera, moralitatea inposatzeak balio instrumental hutsa du; hots, inposaketa legala, moralitatea mantentzeko bide bat baino ez da, baina beharrezkoa. Moralitatea mantentzea da xedea, eta horrek justifikatu egiten du inposaketaz baliatzea. Beste aldaera batzuek, berriz, moralitatea legearen bidez inposatzeak balio intrintseko bat daukela diote. Baina tesi estremistaren aldaera guztiek gauza bat daukate komunean: tesi moderatua ez bezala, ez direla moralitatea inposatzearen alde gizartearen existentzia bermatze hutsagatik agertzen.

Lord Devlin tesi estremistaren eta moderatuaren artean mantentzen da. Izan ere, bere adierazpen nagusia (hots, gizarte batek, existitu dadin, bere moralitatea mantendu behar duela) egitatezko esakune bat dela esaten baldin badugu, gauza desberdinak izango dira gizarte batek existitzen jarraitzea eta bere moralitatea mantentzea. Gizarte batek, existitzen jarraitu ahal izateko, bere moralitatea inposatu behar baldin badu, justifikatuta egongo da moralitate hori inposatzea. Horrela ulertuz gero, Lord Devlin tesi moderatua erabiltzen arikuko litzateke, eta bere argudioa utilitariora izango litzateke. Baina kontua da ebidentziak ez datozela adierazpen horrekin bat; oinarri gabeko utilitarianismoa litzateke. Bestetik, bere adierazpena (edozein inmoralitatek, pribatuan eginda ere, arriskuan jartzen duela gizartearen existentzia), adierazpen enpirikoa ez, baizik eta egia balitz bezala interpretatuko bagenu, gizartearen existentzia eta bere moralitatea mantentzea elkarri lotuta egongo lirateke. Ikuspegi honen arabera, moralitatea ez da inposatzen gizartearen suntsipen edo erorialditik babesteko, baizik eta moralitatea babesteko. Honako hau tesi estremistaren aldaera bat izango litzateke, gizarte bat bere moralitatearekin zuzenean lotuta dagoela adierazten duena.

Stephenek, nire ustez, hobeto defendatzen du tesi estremista, Lord Devlinek tesi moderatua baino. Baina, lehenik eta behin, ikus dezagun jarrera bat lege inposatzeak zein zailtasun dauzkan. Dagoeneko, inposaketaren bi alderdi azaldu ditugu: batetik, heretsapena –jendeak, zigorra jasotzearen mehatxupean, legeak agintzen duena egingo duela segurtatzeko–, eta bestetik, legea urratu dutenak zigortzea. Inposaketaren alderdi hauen gain, badira ahaztu behar ez diren beste batzuk ere. Hortaz, legea desobeditzea ezinezko bihurtzen duten edo behintzat zaildu egiten duten neurriak har daitezke. Honen adibide, Ingalaterran aski ezaguna den Argitalpen Lizunei buruzko 1857ko Araudia dugu (*Obscene Publications Act*). Arau honek argitalpen lizunak enbargatu eta deuseztatzen eskuduntza ematen die agintariei, eta, hainbat jurisdikziotan, baita burdel gisa erabiltako lokalak ixtekoa ere. Lege bidezko inposaketaren beste alderdi bat, jendea presionatzea da, legea urratzeari uzteko. Presionatzeko bide hauek zigortzeko erabiltzen diren berberak izan arren, ez dugu pentsatu behar bien artean desberdintasunik ez dagoenik. Ingalaterran eta Ameriketako Estatu Batuetan, Auzitegien esanak obeditzen ez dituztenentzat zabalduen dagoen inposaketa, agindua bete arte kartzelatzea da, eta desobedientziak dirauen bitartean egunero isun bat ordaintzea. Lehenengo presio bidea, Auzitegiak agindutakoa ez betetzeagatik erabili ohi da. Kartzelatik irteteko, barkamena eskatu eta Auzitegiaren erabakia obeditu beharko da. Nolanahi ere, neurri hauen helburu nagusia legea betearazteko presio egitea da.

Bereizketa hauek garrantzitsuak dira, komenigarria baita batetik tesi estremista eta bestetik inposaketaren beste alderdiak desberdintzea –gogora dezagun zer dioen tesi honek: moralitatea ez da inposatzen inposaketak izango dituen ondorioengatik, baizik eta moralitatea bera balio bat izateagatik–. Alderdi hauen inguruan hausnartuz gero, auzitan jarriko dugu Lord Devlinek eta agian Stephenek ere baieztatutakoa: gauza bera direla, edo behintzat elkarri estuki lotuta daudela, moralitatea inposatzea eta moralitate horren iraunkortasuna.

Hertsapenaren bidezko inposaketa

Inposaketaren lehenengo alderdiari begiratzuz gero (mehatxuez baliatzen den hertsapenari), ikus daiteke oso gauza desberdinak direla jendea, kaltegarriak diren ekintzak egin ez ditzan, zigorrarekin mehatxatuz hainbat ekintza ez egitera behartzea, eta kaltegarriak izan ez arren moralitateetik aldentzen diren ekintzak ez egitera behartzea. Erraza da lehenengoaren atzean zein balio dauden ikustea: gizakiak hilketa, bortxaketa edo beste ekintza kaltegarrietatik babestea. Baina ekidin beharreko kalterik edo babestu beharreko biktimarik ez dagoenean –ohiko moralitate sexualetik aldentzen diren ekintze-kin sarritan gertatzen den bezala–, zaila da moralitateari jarraituz jardutea balio bat dela ulertzea. Zigorrari zaion beldurragatik abstenitu arren, eta askatasuna sakrifikatu arren, balio bat da ekintza horiek ez egitea. Adostutako portaera batzuekin bat etorritik jarduteari balioa ematen diona ez da moralitatea, tabua baizik. Honek ez du esan nahi kastitatea bezalako jarrereri baliorik eman behar ez diegunik; alderantziz, sexuan nahiz beste edozein arlotan, moralitatearen teoria guztiek bizimodu zuzenarekin lotzen dute autodiziplina. Baina hemen baloratzen dena askatasuna *borondatez* murriztea da, ez hertsapenagatik, azken honek ia ez baitauka inolako balio moralik.

Adostutako portaerekin bat legeak hala inposatzeagatik jarduteak berez inolako baliorik eduki ez arren, behar-beharrezkoa da horrela jardutea, gehiengoak borondatez jarraitzen duen moralitatea irakatsi edo mantentzeko. “Eraiketa zein delitu gogorra den konturatzeko, aski da eraiketagatik urkatu egiten dela ikustea⁵⁹”. Moralitatea borondatez betetzeko zigorrak behar dituzten teorietan ez dago kontraesanik, baina ekintza enpirikoetan oinarritu behar dute, eta ezin da esan moralitatearekin bat jotzen ikasteko biderik onena zigorra jasotzearen beldur izatea denik. Moralitate asko, horrelako beldurrik eragin gabe erakusten eta mantentzen dira. Gainera, moralitatea zigorrari lotuta irakastea, arrisku bat sortzen da: zigorra jasotzeko beldurra bihurtzen dela moralitate hori betetzeko arrazoi bakarra.

Zigorraren bidezko inposaketa

Moralitatea legearen bidez inposatzearen bigarren alderdia, kaltegileei ezartzen zaien zigorra da. Kalterik sortzen ez duten jarreraren kasuetan zigorrak zein balio duen galdetuz gero, “teoria” erretributibo batek emango luke erantzunik garbiena: zigorra ez da gizartearen edo zigortutako pertsonaren onerako ezartzen, baizik eta egindako maltzurkeria ordainarazteko biderik egokiena delako. Orain ezin dut zigorraren teoria hau xehetasunez azaldu, baina puntu bati arreta berezia eskainiko diot. Zigorra, egindako delituaren maltzurkeriagatik justifikatzeko kasurik egokien eta ulergarriena, hirugarrenak kaltetzearan eta gaizkile bat zein biktima bat daudenekoa da. Doktrina utilitarioaren jarraitzaile sutsuenek ere inoiz pentsatu dute hirugarrenei kaltea apropos sortzen dienak sufritzea merezi duela. Ziur Auschwitz edo Buchenwald-eko irudiak ikusteko aukera izan duten guztiak egongo direla printzipio honek aldarrikatzen duenarekin ados. Gaizkileak zigortzea kartsuki aldarrikatzen zutenek ere printzipio honek bultzatuta ziharduten behar bada, ez zigorrak gerora ondorio onuragarriak izango zituenaren ustea. Baina zigor honek biktima eta gaizkilea dauden kasuetan izango du indar gehien, zeren eta zigorra gaizkileari modu horretan jarduten jarraitzea galarazteko neurria izango da. Printzipio hauek, zoriontasuna eta sufrimendua gu guztion artean ekitatiboki eta zuzen banatzeko daudenen oso antzekoak dira. Ez zait iruditzen analogia hau nahikoa denik, baina ez dugu horregatik teoria zigortzaile osoa atzera bota beharrik. Hala ere, biktima baten orde z arau moral baten urrapena dagoen kasuetan, teoria honek ez du zigorrak inmoralitatea konpontzen duela esateko balio. Beraz, kasu honetan zigorra justifikatzeko argudio bakar bat eskaintzen dela esan genezake: moralitatean, bi gauza negatiboren baturak gauza positibo bat sortzen duela; alegia, sufrimenduaren eta inmoralitatea zigortzearen baturatik moral zuzena sortzen dela.

Teoria
erretributiboa

Zigorra eta salaketa

Stephen, Millen askatasunaren doktrinari buruzko atalean, gizakiari eta gizarteari buruz dauden uste okerrak zehaztu eta argitzen saiatzen da. Millek darabiltzan argudio-

Gorrotoaren eta
mendekatze

59 *Royal Commission on Capital Punishment*-en txostena (CMD 8932) s. 61. Stephenek heriotza zigorrari buruz *Fraser's Magazine*-n idatzitako artikulua da akotazioa, 1864ko ekaina; 761 or.

ak okerrak direla dio. Bere iritzian, Zuzenbide Penala ez litzateke “gizartearentzat arris-
kutsuak diren ekintzen aurka” bakarrik erabili beharko, baizik eta baita “bizio larriak jazar-
tzeko⁶⁰” ere. Ez da erraza esakune horretatik moralitatea legez inposatzean babesten
diren balioak zeintzuk diren ondorioztatzea. Bere tesian zehar garbien ikus daitekeena
—eta askoren iritzian hauxe da desatsegina—, gaizkilearekiko gorrotoaren eta mende-
katzeko sentimenduen legitimoak edo “osasungarriak⁶¹” direla da. Stephenen teoria
zigortzailea, aldarrikapen xume baina gogor batean oinarritzen da: gaizkilea zigortzeak
badu justifikaziorik, “gorrotoa eta mendekua sentimendu garrantzitsuak direlako gizakia-
rentzat. Sentimendu hauek, legeek araututako moduan ase beharko liriateke⁶²”.

Stephenek behin eta berriz defendatzen du gorrotoaren eta mendekatzeko grina-
ren legitimitatea. Horixe da zigorrari buruz daukan ikuspegiaren muina. Gerora, epaile
ingelesak ere garrantzi berbera eman diote ikuspegi horri. Honela mintzatu zen Lord
Goddard, Ingalaterrako epaile nagusi ohia, Lorden Ganberan heriotza zigorraren ingu-
ruan izandako azken eztabaidan: “ez dut uste herriak krimen bat mendekatu nahi izatea
Kristautasunarekin edo beste erlijioaren batekin bateraezina denik⁶³”. Hala ere, ez litzate-
ke bidezkoa izango Stephenek bere doktrinaren zigorraren teoria hori bakarrik darabilela
esatea; beste elementu bat ere erabiltzen du bere argudioetan, salaketaren elementua
delakoa. Stephenek bere teoriatik bereizten ez badu ere, azterketari ekiteko isolatzea
komeni da, askotan azaltzen baita sistema judizial ingelesean zigorrak duen funtzioaren
eta bere justifikazioaren kontzeptzioan, eta, halaber, legelari ingeles eta amerikar kon-
tserbadore askok erabiltzen dute.

Stephenek moralitatea legez inposatzearen inguruan dioena ulertzeko, bi gauza
aipatu behar dira: gizartean solidaritate moral handia dagoela suposatzen duela, eta,
kode morala urratzen denean, gizartea erabat nahastuta gelditzen dela. Lord
Devlinentzat legez inposatu beharreko moralitateak “publikoa” izan behar duen bezala
—berau urratzeak hiru ondorio sortu behar dituela: “intolerantzia, haserrea eta nahiga-
bea⁶⁴”—, Stephenen iritzian “ezin da iritzi publikoak irmotasunez eta argi eta garbi gai-
tuzten ez duen ezer zigortu. Ekintza bat zigortu ahal izateko, gehiengo handi baten
sostengua behar da⁶⁵”. Baldintza horiek, akaso, Victoria erreginarenean garaiko
Ingalaterran delitu kontsideratzen ziren ekintza asko eta askoren kasuan emango ziren.
Agiar, garai hartan “gehiengo moralak” izango zuen errudunari zigorra ezarri mende-
kua hartzeko desio hori. Baina astakeria izango litzateke baldintza horiek gaur egun
Ingalaterran moralitate sexualaren mailan aplikatzen direla esatea. Hasiera batean
moralitate sexual ofizialaren alde egon arren, arlo sexualean —hainbat arlotan bezala—
ez genuke zertan beste moralitate onargarri batzuk egotearen aukera baztertu beharko.
Era berean, kontuan izan beharko genuke praktika eta usteak nahiko homogeenak
direnean ere, kaltegileek ez dutela zertan gorrotoa edo haserrea sortu behar, mespre-
txua edo pena baizik.

Beraz, Stephenen doktrina —eta hein handi batean baita Lord Devlinena ere— gaur
egungo errealitate sozialaren gainean flotatzen dagoela esan liteke. Ondo artikulatuta
dago bere egitura, eta interesgarria da, sistema judizial ingelesaren ezaugarriak azaltzen
dituelako, baina gaur egun ez da aplikatzen. Gizarte ilusorio batekin amesten duela,
Stephen, batzuetan, zigorrak funtzio zigortzailearen ordez funtzio salatzailea balu bezala
aritzen da; gorrotoa edo mendekua asetzeko baino gehiago, kaltegilea moralki kondenat-
zeko eta urratu duen moralitatea “berrezartzeko” balioko balu bezala. Ideia hau *Liberty*,
Equality, *Fraternity* liburuko pasarte batean aurki dezakegu, Stephenek dioenean
Zuzenbide Penala “ez dela haserrea, ezta ere mendekua hartzeko grina, beste gauza
desberdin bat baizik⁶⁶”. Ideia hau bera hobeto landuta eta garbiago azaltzen da *History*
of the Criminal Law liburuan:

Delitu baten inguruan emandako epai bat, jendearen sentimendu moralarentzat,
argizari beroarentzat seilu bat bezalakoa da. Behin-behineko sentimendua izan
beharko lukeena, behin betiko epai bihurtzen da... Ofentsaren ondorioz sortu den
gorrotoari gorpuzta, berrespena eta justifikazioa ematen dizkio epaiak... Ezkontza

60 *Liberty, Equality, Fraternity*; 162. or.

61 *Ibid.*; 162 eta 165 orr.

62 *Ibid.*; 162. or.

63 198 HL Debates (5. seriea) 743 (1956).

64 *The Enforcement of Morals*; 17. or: “Lege morala sendotzen duten indarrak dira”.

65 *Liberty, Equality, Fraternity*; 173-174 orr.

66 165. or.

(pasio sexualdez) arduratzen den bezalaxe arduratzen dira haserrea eta gaitzespena adierazteko moduak, eta, batik bat, Zuzenbide Penala exekutatzeko moduak, beste pasio mota batzuek⁶⁷.

Alderdi batzuk ez dira oso garbi gelditzen teoria honetan; Stephen nahiko modu misteriosuan mintzatzen da zigorrak “justifikatzen” dituzten sentimenduei buruz. Hala ere, bere ildo nagusia behintzat –gerora epaile askok jarraituko dutena– garbi gelditzen da. Zera adierazi du egunotan Lord Denning-ek Heriotza Zigorraren Batzorde Errealaren aurrean:

Delitu larriei ezarritako zigorrek, hiritarren gehiengoak delitu horiekiko sentitzen duen gaitzespena islatu beharko lukete. Zigorren helburua ez da konbentzitzea, erreformatzea edo prebenitzea bakarrik, baizik eta baita gizarteak delitu horiek salatzea ere. Horregatik, delitu batzuek salaketa guztien artean enfatikoena eskatzen dute: heriotza zigorra⁶⁸.

Bere defendatzaileak eminentziak izan arren, bitxia da zigorraren justifikazio hau –hirugarrenei kalterik sortzen ez dieten jarrerak zigortzerakoan batez ere–. Gaitzespena morala gizakien sufrimenduaren kontura ase beharreko balio bat dela dio, eta sentimenduak sakrifikatzea modu bikaina dela. Baina, nola ulertu hori? Gaitzespena morala, gizakiaren sufrimenduaren kontura lortzen dena balio bat dela? Kode morala urratzen dutenak zigortzea –ez kaltea edo sufrimendua ekiditeko, eta ezta ere kaltea berriro egitea galarazteko ere, baizik eta gaitzespena morala salatzeke–, gizakiaren sakrifizioari lotuta dago, gurtza erlijioso bat balitz bezala. Baina, objektio hau alboratu dezakegun arren, beste gauza bat aurpegira diezaiokegu: zer esan nahi du kaltegilea zigortzea gaitzespena morala adierazteko modu egokia izateak? Gaitzespena morala adierazteko modurik normalena, *hitzen bidez* egiten dena da. Zergatik ez da gaitzespenezko adierazpen publiko bat salaketa biderik “egoki” edo “enfatikoena”? Zergatik behar du salaketak zigorraren forma?

Nire ustez, teoria honen jarraitzaileek, salaketa “enfatikoena” eta gaitzespena morala adierazteko modu “egokia” esaterakoan aditzera eman nahi dutena da salaketa eta gaitzespen horiek eraginkorrak direla kaltegilea kode morala errespetatzera behartzeko. Baina teoria, ondoren, aldatu egiten da; aurrerantzean ez du esango moralitatea legez inposatzea balio bat denik, baizik eta moralitatea mantentzen duelako duela balioa moralitatea legez inposatzeak. Zalantzarik gabe, hauxe da tesi estremistaren adierazpenik txalogarriena. Baina teoria hau intuitiboki eta inolako argudiotaz baliatu gabe onartu ezear, kritika ugari jaso ditzake.

Lehenengo kritika, dagoeneko aipatu dugun alderdi bati zuzentzen zaio. Inposaketa legalak moralitate soziala mantentzeagatik egiten direla esateko, ebidentziaren bat behar da, eta, moralitate sexualari dagokionez behintzat, ezer gutxi aurki daiteke. Nahiko kasu konplexua da. Jarrera bat moralki gaitzesgarria dela esaterakoan, hainbat inmoralitate mota desberdin beharko lirateke. Ekintza batzuk, larrua jotzea esaterako, moralki gaitzesgarriak izan daitezkeen arren, tentazioak dira pertsona gehienentzat, baina beste batzuk (intzestua edo homosexualitatea adibidez), gehiengoak gorrotatu eta gaitzestu egiten ditu. Azken ekintza hauei dagokienez, benetan harrigarria izango litzateke jendeak praktika horiek inmoral kontsideratzea legean debekatuta egoteagatik, zeren eta kasu horietan Lord Devlinek aipatzen dituen “intolerantzia, haserrea eta nahigabea” eta Stephenek aipatzen duen “gehiengo morala” baldin badaude –eta, beren iritzian, hauek existitzen direnean bakarrik zigor daiteke inmoralitatea legez–, gehiengoak, praktika horiek moralki okerrak direla kontsideratuz, instintiboki gaitzestu eta “ez-natural” kontsideratuko ditu. Zoragarria izango litzateke gehiengoak bere ikuspegi morala aldatu eta sentimendu instintibo hauek baztertu ahal izango balitu, Estatuak ez balu gehiengoak homosexualitateari buruz daukan iritzi morala zigorrean islatuko ez balu. Honek ez du esan nahi praktika hauek debekatuta dauden herrialdeetan ez denik egongo praktika hauek zigorrari beldurra izate soilagatik beteko dituenik, edota, Stephenek esan bezala, instintuak erreprimitu eta moral sozialak legean “berrestuta” egoteari errespetua edukitzeagatik. Baina abstentzio horiek ez diote ezer gehitzen praktika hauek moralki okerrak kontsideratuta egotearen uste zabalduari.

67 *A History of the Criminal Law of England*, II; 81-82 orr.

68 Heriotza Zigorraren Batzorde Errealaren Txostena, 53. or.

Gehiengo
moralaren egungo
egoera

Lord Devlinen kritikari batek adierazi duen bezala⁶⁹, moralitate sozialaren benetako ahulunea ez da Zuzenbidea debekua indartzeko zigorrez baliatzean huts egitea, baizik eta eztabaida sustatu izatea. Bereiztu egiten dira nahigabea eta gaitzespen morala. "Gehiengo morala", gaur egun, banatuta eta zalantzez josia agertzen da moralitate sexualaren alderdi askori dagokienez, antropologia eta psikologian egindako aurkikuntzen ondorioz eztabaida piztu da-eta moral sexualaren alderdi nagusien inguruan: kalterik sortzen ez duten desbideraketa sexualak, gizarte desberdinetan dauden moralitate sexual desberdinak, moralitate sexual murrizgarriaren eta errepresioaren arteko lotura, etab. Batzuek horrelako eztabaidak galarazi egin beharko lirakeela pentsatzen duten arren –nagusi den moralitate sozialean izan dezaketen eraginagatik–, Stephenek bazekien bere doktrinak horretara behartzen zuela. Umiltasunez adierazi zuenez, hasiera batean ez zeukan deus horren aurka, baina debeku hori ez zen gauzagarria izango bera idazten ari zen gizarte eta unean⁷⁰.

Moralitatearen kontserbazioa eta kontserbadorismo morala

Azken hausnarketa honek tesi estremistaren muin-muinera garamatza. Demagun Stephenek gizartearen eta mekanismo moralaren irudi errealista bat daukala: arlo sexualean, gehiengo handi batek babesten duen kode moral bat dagoela, eta, moral hori urratzean, gehiengo hori bene-benetan mintzen dela, eta, ondorioz, kaltegileei zigorra ezartzen zaiela beren jarrera inmoral izan dela adierazteko, bestelakoan, zigortuko ez balira, moralitate hori permisiboa izaten hasiko litzateke-eta. Kontua zera da: balio bat al da gizarteak bere moralitatearen *status quo*-a ezertarako aldatu gabe mantentzea, eta gizakien sufrimenduaren kontu gainera? Funtsik gabekoa da, ala printzipio kritikoren bat du atzean?

Gizarte guztiek ber-
matzen dituzte
balio unibertsalak

Gauza batzuk esplikatu egin behar dira hemen. Moralitate soziala mantentzeak suposatzen duen balioari dagokionez, nahasgarriak izan daitezkeen hiru adierazpen daude. Lehenengo adierazpenak dio moralitate sozial guztiek, esaten dutena esaten dutela, pertsonen askatasuna, bizitzaren segurtasuna, apropos egindako kaltearen aurrean babesa bezalako balio unibertsalak bermatzen dituztela, eta beti egongo dela moralitate sozialak babestu beharrekorik, inposaketa legalaren bidez babestu behar bada ere. Lord Devlinek dioena, agian, ez da bidezkoa; hau da, gizarte mantentzeko beharrezkoak diren balioak bermatzen dituelako dela baliozkoa moralitate soziala. Hain zuzen alderantzizkoa esan beharko litzateke: edozein gizarte mantentzeko, azken finean gizarte guztiek bermatzen dituztelako, neurri batean, balio unibertsal horiek. Gainera, ez dago oso argi balio hauek aintzatesten ez dituen moralitatea daukan gizarte bat existitu ote daitekeenik. Existituko balitz ere, ez litzateke praktikoa izango. Ez guke moralitate soziala inolako zulorik ez duen sare bat denik pentsatu beharko, ezta gizarte existit dadin arau guzti-guztiak beharrezkoak direnik ere –hori zen Lord Devlinek pentsatzen zuena–. Aitzitik, Millek bezala pentsatu beharko guke; alegia, funtsezko balio unibertsalak bermatu behar diren arren, gizarteak moralitatean dauden ezberdintasunak gaindi ditzakeela, eta desberdintasun horiei etekina aterez gainera.

Moralitatearen
balio formalak

Bigarren lekuan, beste proposizio bat dago, ez hain ezaguna, eta adierazteko zailagoa: espiritu edo pentsaerak izugarriko garrantzia du; funtsezkoa da gizarteak aurrera egin dezan. Moralitate sozial guztietan, arauen balio *material*-ekin batera, balio *formalak* izaten dira. Pertsona batek, harreman moraletan, modu inpersonal eta inpartzialean aztertzen ditu jarrerak, eta arau orokorrak aplikatzen dizkio bai bere buruari, bai besteei. Kontuan hartzen ditu beste pertsonen desio, itxaropen eta erreakzioak, eta autodiziplinaz zein kontrolaz baliatzen da bere portaera sistemari egokitzeko. Bertute hauek, pertsona bakoitzak moralki nola jokatu behar duen finkatzen dutenak, unibertsalak dira. Egia da bertute hauek gizartearen moralitatearekin bat etorritik jarduten ikasten direla, baina beren balioa ez die bertute izateak ematen. Aski dugu Hobbes-en proba egitea (bertute hauek ez direla existitzen imajinatzea), gizakiak elkartean bizitzeko eta bizimodu on bat izateko zeinen funtsezkoak diren konturatzeko. Moralitate kritikoko printzipio bat ere ez litzateke bertute hauek alboratzea proposatzera ausartuko. Baina moralitatea mantentzeak jarrera morala eta balio formalak mantentzea esan nahi baldin badu, orduan balio bat da. Baina, hala izanik ere, kasu honetan ez du gehiegi axola, ez baitira gauza bera moralitatea mantentzea eta gizartearen kode morala bere horretan eta inolako aldaketarik gabe

69 WOLLHEIM, *Crime, Sin and Mr. Justice Devlin*; 40. or.

70 *Liberty, Equality, Fraternity*, 2. Atala, bereziki 58, 81, 82-84 orr.

mantentzea. *A fortiori*, arauak legez inposatzea ere ez da beharrezkoa. Jarrera moralak askotan gainditu behar izan ditu kritikak, urraketak, eta instituzio moralen distrakzioak. Gizarte batean une jakin batean gailentzen den moralitatea alda ez dadin zigor legalez baliatzeak funtziona dezake, baina ez du moralitate sozialaren espirituak eta balio formalek irauteko laguntzen. Gainera, oso litekeena da kalteak eragitea.

Moralitatea mantentzea, beraz, balio bat da, argi eta garbi. Baina ez dira gauza bera moralitatea mantentzea eta kontserbadorismo moralak. Azken honen aldekoentzat, moralitate sozialeko arauak aldatu gabe mantentzea balio bat da, eta horrek justifikatzen du arau horiek legez inposatzea. Hau ulergarria izango litzateke baldin eta sistema teologikoak edo Zuzenbide Naturalaren doktrinak funtsezko printzipio batzuei ematen dieten estatus bera emango bagenio moralitate sozialari. Orduan, moralitate sozialeko arauak beren horretan mantentzea balio bat izango litzatekeenez, bai esan ahal izango litzatekeela legez inposatzea justifikatuta legokeela. Baina ez dago garbi printzipio orokor horiek gure kasuari aplikatu ahal izango litzazkiokeenik; kontserbadorismo moralak instituzio sozialak kritikatzeko erabiliko litzateke. Beraz, ez litzateke astakeria izango moralitate sozial guztiek, beren horretan mantentzeko, derrigorrean gizakiei sufriarazi eta askatasuna kentzen dietela esatea –astakeria litzateke, ordea, printzipio orokorretatik bereiztuz gero–. Ikuspegi dogmatiko honetan, moralitate positiboa kritika moral ororen eremutik at gelditzen da.

Kontserbadorismo
moralak

Bistan da gaur egun ezin dela moralitate soziala Jainkoak emandako araua edo betiereko egia denik esan. Eta are gutxiago moral sexualen kasuan, oso jarrera eta ohitura desberdinak daude-eta. Baina arlo honetan moralitatea legez inposatzea defendatzeko, ez da nahikoa inposaketa hori justifikatuta dagoela esatea. Burke eta Hegel bezalako teorizatzaile sozial ezagunei begiratu beharko litzazieke –moralitate positiboaren eta ohituren defendatzailerik sutsoenetarikoak–; ez zitzairen egokia iruditzen gauza hauek balioa zutela esatea. Beren jarrera oinarritzeko, gizakiaren eta historiaren *teoriak* landu zituzten. Burkeren argudio nagusia –"urteek ematen duten jakinduria" eta "probidentziaren ukitua" bezalako hitzak erabiltzen zituen– ebolutiboa da funtsean: gizarte batek, historian zehar, pixkanaka garatzen ditu instituzio sozialak, bere beharretara egokitzeke, gehiengoarentzat egokiagoa delako garatzen joatea, bizitzaren eskema ideal bati edo legegileak inposatutako ereduari jarraitzea baino. Hegelen iritzian, gizarte bateko instituzioen balioa doktrina metafisiko batean oinarritzen da. Egia esan ez da ulertzeko erraza; zaila da bere ideia hitz bitan adieraztea, baina honela laburbil liteke: gizartearen historia, Espiritu Absolutuak hartzen dituen itxura ezberdinen prozesu bat da, eta, bere garapen fase bakoitza pauso arrazional eta logikoa denez gero, baliozkoa da.

Baina, teoriaren oinarria eztabaidagarria izan daitekeen arren, ezin da esan instituzio sozialak dogmatikoak besterik ez direnik. Jarrera horren alde edo aurka egongo dira teoria orokorrak, baina kontuan hartu behar da tradizio eta ohiturak pixkanaka garatzen joatea defendatzeak –Burke bezala– ez diola moralitate soziala legez inposatzeari babes handiegirik ematen. Burkeren iritzian –kontserbadorea izan arren, liberala zelako beharbada–, gizarte bateko instituzioek balioa dute gizakiek beren bizitzetara askatasunez egokitu dituztelako, egokitzapen hori oharkabean egin duten arren. Gizarte bateko moralaren *status quo*-a mantentzearen hertsapena erabiltzeak, artifizialki geldiaraziko luke instituzio sozialei balioa ematen dien prozesua.

Oso garrantzitsua da moralitatea inposatzeko hertsapena erabiltzearen eta moralitatea mantentzeko erabiltzen diren beste metodoen arteko (argudioak, aholkuak, etab.) desberdinketa egitea. Stephenek, Millen aurka erabiltzen dituen argudioetan⁷¹, gehiengotan ahaztu egiten ditu beste metodo horiek, eta Millen ematen zien garrantzia ere bai, behin eta berriro errepikatzen baitu Millen askatasunaren doktrinaren arabera gizakiak ezin duela bere hiritarkideen jarrerari buruz iritzirik eman, jarrera horiek inor kaltetzen ez badute. Egia da Millen iritzian "Estatuak eta hiritarrek" ezin dutela jarrera bat zuzena edo okerra den erabakitzeke "*errepresio edo zigorrera jo*"⁷², baina ez da egia jarrera horiei buruz "inork ezin duela ezer esan"⁷³ pentsatzen zuenik. Ez zuen pentsatzen gizarteak "marra bat marraz zezakeenik ere, non zuzentasuna amaitu eta axolagabekeria moralak hasten den"⁷⁴. Kritika hauek egiterakoan, Stephenek, Millen esanak gaizki ulertu eta faltsutzeaz gain, moralitatea zein zentzu hertsian interpretatzen duen ematen du aditzera. Millen asmoa hertsapenaren erabilera mugatzea da, ez axolagabekeria moralak susta-

Moralitatea man-
tentzeko beste
metodoak

71 *Liberty, Equality, Fraternity*; 126-142 orr.

72 *Ibid.*; 137. or: *On Liberty*, 5. atala.

73 *Liberty, Equality, Fraternity*; 141. or.

74 *Ibid.*; 170. or.

tzea. Egia da hertsapena gaitzesterakoan moralitatea legez inposatzea eta gizarteak presionatzeko erabiltzen dituen beste modu batzuk ere gaitzesten dituela (hala nola, gaitzespen morala eta erreklamazioa), baina erabat aldrebes ulertuko genuke moralitatea, hertsapena erabiltzerik ez dugunean isilik gelditu eta ezer gertatu izan ez balitz bezala jokatu behar dugula pentsatuko bagenu. Millek, bere azterlaneko 4. atalean, xehetasun osoz zehazten ditu erabili beharko genituzkeen beste bideak:

Doktrina honek ez ditu berekoikeria eta axolagabezia sustatu nahi. Ez du inondik inora besteen bizitzari buruz ez kezkatzea, eta tartean gure interesen bat egotean izan ezik besteen ongizateaz ez arduratzea aldarrikatzen. Gizakiok elkarri lagundu behar diogu, ongia eta gaizkia bereizten laguntzeko, eta beti ongiaren alde aritzera animatzeko.

Millen iritzian, askatasuna errespetatzen duten gizarte guztietan eztabaida piztu beharko litzateke, eta aholkuak eman, horrela “azken erabakia” pertsona bakoitzaren esku uzten delako. Beste kontsiderazio batzuk ere egin daitezke, “iritzi eta aholkuen bidez pertsona bakoitzak bere borondatea indar dezan⁷⁵”. Eta, muturreko kasuetan, pertsona baten jarrerak atsekabea sortuko baligu, adierazi egin beharko genioke. Bere konpainia ekidin dezakegu, eta besteei berarekin ez ibiltzeko ohartarazi. Askok pentsa dezakete Millek ia debekatu egiten zuela hertsapena erabiltzea. Baina, bere iritzian, gauza hauetan “ekidinezina da besteek gure iritziaren kontrakoa izatea⁷⁶”, eta inoiz ez da zigorraren alde egon behar. Baina argi dagoena da egia handi bat esan zuela: moralitatean ez gaudela hertsapenaren eta axolagabekeriaren artean aukera egitera behartuta.

Populismo morala eta demokrazia

Demokraziaren arriskuak

Millen *On Liberty* liburuak, Tocqueville-ren *Democracy in America*-k bezala, arau demokratikoez dauzkaten arriskuez jabetzeko balio izan zuen. Bi autoreen iritzian, arrisku-tsuena ez da gehiengoak gutxiengoa zapaltzeko aukera izatea, baizik eta benetan zapaldu egin beharko lukeela pentsatzea. Arrisku hori, Millen iritzian, gobernu demokratikoez lortu nahi dutenaren truk ordaindu beharreko prezioaren zati bat da. Bere ustez, gainera, merezi du prezio hori ordaintzea. Baina Mill ez zen demokraziaren defendatzaileei arriskuak gogorarazteaz nekatuko. “Ez pentsatu boterearen titularrek gizartearen aurrean aldiro-aldiro erantzun behar izanagatik Gobernuak hiritarren gain duen boterea ezer mugatzen denik⁷⁷”. Hain setatia zen Mill gai honen inguruan, ezen, Morleyk esaten zuen bezala, bere saiakera “inoiz idatzi den libururik aristokratikoenetarikoa⁷⁸” dela. Stephenek iritzi publikoaren alderdi moralari ematen zion garrantziari eta zigorrak “jendearen sentimendu moralaren espresio” gisa zeukan funtzioari erabat kontrajarrita dago Millen doktrina. Stephenek hitzaurrean esaten duenez⁷⁹, zera zioen Morleyk: Millek hertsapenaren aurrean babestuko lituzkeen gutxiengoak, babesik gabe geldituko lirateke Stephenen printzipioekin.

Stephenek gaitzestu egiten zuen Morleyk egindako eraso. Agian ez zen zilegi, Stephenen jarrera beharbada ez zelako mugatzen gehiengo hertsapenaren eta zigor legalaren alde egote hutsagatik justifikatuta daudela esatera. Baina ulertzekoa da Millek doktrina hori demokraziarekin batera zabalduko zenaren inguruan zeukan beldurra, erraz ikus baitaiteke printzipio demokratikoen aldekoa izatea populismo morala delakoarekin lotuta dagoela; hau da, gehiengoak eskubide morala daukala jendeak nola bizi beharko lukeen erabakitzeke. Hau demokrazia gaizki ulertzea da, eta arriskuan jartzen du askatasun indibiduala. Azal dezadan honen azpian dagoen nahaspila⁸⁰.

75 *On Liberty*; 4. atala.

76 *Ibid.*

77 *On Liberty*, 1. atala.

78 *Liberty, Equality, Fraternity*-ren hitzaurrean; 15. or.

79 *Ibid.*; 17. or.

80 Lord Devlinek gai honi buruz idatzitako azken lanean (“Law, Democracy, and Morality”, *loc.cit.*) nahasketa honen arrastoak ikus litezke. Zera dio (639. or.): “demokrazia batean, gizartearen moralak onak eta egiazkoak direla pentsatuko du legegileak, hala pentsatuko ez balu ez lukeelako Gobernuak kide izan behar... Baina ez du moral horiek onak eta egiazkoak direla bermatu beharrik. Bere lana, gizartearen moralak mantentzea da, ez bere ideien arabera birmoldatzea”. Baina, aurrerago (644. or.), onartzen du legegileak “diskrezionaltasun handia daukala Zuzenbidean zenbateraino parte hartuko duen erabakitzeke”. Lord Devlinek saiakera honetan azaldu nahi izan duena da moralitatea jendearen iritziarekin lotuta dagoela (642. or.), moralitatea ekintzei lotuta dagoela (649. or.), eta demokrazia batean “moralari buruzko erabakiak hartzeko, ezin direla pertsona ikasiak maila desberdin batean ipini” (643. or.). Baina, moralitate positiboari dagokionez, inork ez luke argudio hauen aurka joko. Galderak hortxe jarraitzen du: zergatik inposatu behar da moralitatea legearen bidez? Bien bitartean, pozik ageri da Lord Devlin jada adierazi dituen argudioekin eta traizioarekin egiten duen analogiarekin.

Kontua da ez direla behar bezala bereizten botere politikoa, ondoen, gehiengoaren esku dagoela dioen printzipio onargarria, eta gehiengoak botere horrekin egiten duena kritikazterik ez dagoela dioen printzipio onartezina. Lehenengo printzipioa onartzen ez duenak ezin du demokrata izan, baina demokrata batek ez du zertan bigarrena-ekin ados egon behar. Millek eta beste hainbatek konbinatu egiten dituzte printzipioak; horrela, Gobernu formarik onena –edo kalte gutxien sortzen duena behintzat– demokrazia dela diote, baina, era berean, Gobernu demokratikoei egin ezin dituzten gauza asko daudela. Zentzuzkoa da konbinaketa hau, zeren eta demokrata bat demokrazia beste gobernu formak baino hobea dela pentsatzera behartuta dagoen arren, ez du zertan perfektua, akatsik gabea edo aldagaitza dela pentsatu behar. Azken adierazpen hau oinarritzeko, beste premisa bat behar dugu, botere politikoa gehiengoari ematea klase berezi bati ematea baino hobea dela dioen adierazpena baino harantzago joango dena. Premisa honek, *vox populi-a vox Dei*-rekin identifikatzearen aldaera bat izan behar du. Eta lerro hauetan zehar maiz aipatu den aldaeretako bat, gehiengoaren moralitate positiboa kritiketikiko immunea dela dioena da.

Ez da harrizkoa nahaspila hauek Estatu Batuak bezalako demokrazia zaharretan ere sortu izana –non Konstituzioak babesten dituen gizabanakoen eskubideak hirugarrenen aurrean–, edota Ingalaterran –non parlamentariak herriaren ordezkari diren, baina ez herriaren delegatu–. Izan ere, gaur egun, asko dira demokraziak gehiengo beti zuzen dabilela *esan nahi duenaren* ustea bultzatu nahi dutenak. Politikaririk argienak ere bere karguan jarraitu nahi izango du, eta horretarako, errazagoa zaio gehiengoaren iritzian zuzena dena egitea, bere iritzian zuzena dena egin eta gehiengo konbentzitu ezin izanez gero bere kargua utzi behar izatea baino. Baina herriak hautatu dituen legegileentzat tentagarria izan daitekeena, damutzeko modukoa izan daiteke halako tentaziorik ez daukatenentzat. Moralitatea inposatzeko dauden argudioak daudela, ez da pentsatu behar printzipio demokratikoei leial izateagatik “gehiengo handi” baten moralitatea gutxiengoei inposatzea justifikatuta dagoela onartu beharra dagoenik.

Bukatzeko

Hiru atal hauek nahiko argi eta laburrak direlakoan nago, eta, beraz, ez dut uste xehetasunez betetako laburpen bat egitea beharrezkoa denik. Baina hitz gutxi batzuk esan nahiko nituzke erabili dudak metodoari buruz. Hasieratik esan dut moralitatea inposatzea justifika ote daitekeen galdetzen duen edonork badakiela gizarteko instituzioek –moralitate positiboa barne– kritikak jasotzeko prest egon behar dutela. Moralitatea inposatzea justifikagarria dela dioenak, justifikaezina dela dioenak bezalaxe, printzipio kritiko orokor batzuetan oinarritu behar du; ezin du baiezkota edo ezezkoa gizarte jakin batean dauden ohitura edo moralitateari begiratuz bakarrik eman. Lord Devlinek –nire ustez, tesi moderatua darabilela– jarrera hori onartzen duela dirudi, baina, adierazi dudak bezala, bere printzipio kritiko orokorra (hau da, gizarte batek, mantentzen dadin, edozein neurri hartzeko eskubidea daukala) ez da egokia. Ezin da esan gizarte bat mantentzeko bere moralitatea inposatzea beharrezkoa denik. Badirudi gizartea behar bezala definitzen ez duelako libratzen dela kritika honetatik.

Moralitate guztian zehar funtsezkoa den printzipio bati ere heldu diot hasieratik: gai honen inguruan eztabaidatzeko prest dagoen orok aitortzen du zitala dela gizakia sufriaraztea eta askatasuna kentzea. Horregatik, justifikazio bat behar da moralitatea legez inposatu ahal izateko. Ondoren, tesi estremistaren hainbat aldaeren printzipio nagusiak azaltzen eta zehazten saiatu naiz. Tesi honen jarraitzaileen iritzian, zilegi da moralitatea inposatzea edo ez aldatzea, eta, gainera, gizartea mantentzen laguntzen du. Hauentzat, balioak dira moralitatearen aurrehistoriako egoerak, eta, balio horiek babestearren, pertsonen askatasuna murrizteko eta gizakiak zigortzeko prest daude. Ontzat hartzen dute arau moralak zigorrari beldurra izateagatik betetzea, gaizkilearekiko gorrotoa sentitzea, edo, biktimarik egon ez arren, gaizkileak zigortzea. Zigorrak, hauentzat, gaitzespen moral adierazten du. Eta ez daude moralitate soziala aldatzeko prest, moralitate hau errepresibo edo basatia izan daitekeen arren. Nik ez dut *frogatu* gauza hauek gizakien sufrimenduaren eta askatasuna murriztearen kontura lortzea merezi duten balioak ez direnik; nahikoa egin dut zer diren eta zein prezio daukaten demostratzearekin.